

Jaargang 3

2-1993

Historische Kring Diemen

Mede mogelijk gemaakt door:

Handel- en Industriegemeenschap Diemen
Secr.: Hogeschool Holland
Postbus 261
1110 AG Diemen

18e eeuwse kopergravure: "View of the RING DIKE with the DIEMER BRIDGE near Amsterdam" (collectie Thea Willemsen en Jos van der Zanden).

Inhoud

- Woord vooraf	1
- Op gang komende machines; industrialisatie in Diemen in de eerste helft van de 20e eeuw	2
- Gezamenlijk als ondernemers; dertig jaar Handel- en Industriegemeenschap Diemen (HID)	9
- Op de Sniep	11
- Ouddielerlaan 19	13
- Oud-smid Arie van Dijk: "We zijn spartaans opgevoed"	15
- Groeten uit Diemen	18
- Aanwinsten	19
- Boekbespreking	19
- De Kinderpagina	20
- Uit het leven van Katie	21

De *Historische Kring Diemen* werd op 16 maart 1991 opgericht.

De vereniging stelt zich ten doel:

- Belangstelling te wekken voor de lokale geschiedenis van Diemen;
- de lokale geschiedenis van Diemen te onderzoeken en vast te leggen;
- archeologisch onderzoek te bevorderen;
- zich in te zetten voor het behoud van historische gebouwen, historisch landschap en resten van de materiële cultuur in deze gemeente;
- zich actief bezig te houden met de activiteiten op historisch-cultureel gebied;
- de algemene kennis van geschiedenis en archeologie te bevorderen als achtergrond en verdieping van de doelstellingen hiervoor vermeld.

Het lidmaatschap bedraagt f 20,- per jaar. Leden ontvangen het verenigingsblad *Historische Kring Diemen* (verschijnt minimaal tweemaal per jaar) en de *HKD-Nieuwsbrief*.

Men kan lid worden door zich aan te melden bij het secretariaat: p/a Rode Kruislaan 145, 1111 NH Diemen, tel. 69.92.093.

jaargang 3, nummer 2-1993

gratis voor leden

Bestuur:

voorzitter: Jaap Haag
secretaris: Henk Teiwes
penningmeester: Jaap van Ingen
bestuursleden: Wiard Krook,
Noor van Mens en Hiltje Veldstra

Secretariaat:

Rode Kruislaan 145
1111 NH Diemen
tel. 69.92.093

Gironummer:

1525866
t.n.v. penningmeester
Historische Kring Diemen
Tobias Asserlaan 110
1111 ME Diemen

Redactieteam:

Jaap Haag, Wiard Krook en
Henk Teiwes

Eindredactie:

Wiard Krook

Redactieadres:

Pijlkruid 7
1112 PC Diemen
tel. 69.91.474

Opmaak:

Wiard Krook

Tekstbegeleiding:

Henk Teiwes

Industrialisatie: een groeiend aantal fabrieken, waarin steeds meer produkten machinaal worden gemaakt. En waarbij het ambachtelijk kleinbedrijf in steeds meer takken van nijverheid vervangen wordt door de gemechaniseerde industrie. De geschiedenis van de afgelopen anderhalve eeuw valt niet los te denken van dit industrialisatieproces. Een proces dat bepaald nog niet ten einde is. Met name de landen, die we gemakshalve als "Derde Wereld" aanduiden, staan wat dit betreft nog ingrijpende veranderingen te wachten.

De geschiedenis van de industrialisatie is op zich zelf al boeiend genoeg. Het is een verhaal van gedurfd ondernemerschap, van het nemen van risico's en het overwinnen van talrijke moeilijkheden. En uiteindelijk vaak - maar niet altijd - van succes.

Maar daartoe beperkt het verhaal zich niet. De industrialisatie heeft immers tal van maatschappelijke veranderingen op gang gebracht. Te noemen valt het enorme aantal mensen, dat werk heeft kunnen vinden in de industrie, of in de daarmee verbonden dienstverlenende bedrijven; de verstedelijking, die daar weer het gevolg van is; en de dank zij de industrialisatie ontstane economische groei, die zowel een ongekeerde welvaart, als verbeteringen op gebieden als het onderwijs, de gezondheidszorg of de sociale voorzieningen heeft mogelijk gemaakt. Al kent de geschiedenis van de industrialisatie ook haar schaduwzijden: de aanvankelijke armoede onder de arbeiders, de periodes van werkloosheid, die de groei van de werkgelegenheid meer dan eens hebben onderbroken, of de mede door de industrie veroorzaakte milieuproblematiek.

Van de hier in grove lijnen geschetste historische ontwikkeling is in de geschiedenis van Diemen veel terug te vinden. Met de nadruk op *te vinden*. Want over de industrialisatie in Diemen is in feite bitter weinig bekend. Of althans op schrift gesteld. Aan herinneringen zal het niet ontbreken. Maar helaas is daar tot nu toe door historici nog geen groot beroep op gedaan. Heel lang immers hebben zij aan fabrieken niet de aandacht gegeven die zij verdienen.

Zoveel weten we overigens wel dat gezegd kan worden, dat de industrialisatie hier pas laat op gang is gekomen. Tot aan het eind van de vorige eeuw valt in Diemen geen fabriek te bekennen. In de eerste jaren van deze eeuw komt daar langzaam verandering in en rond 1920 heeft de Diemense industrie al enige allure. Maar eerst na de Tweede Wereldoorlog neemt de industrie - en vooral ook de commerciële dienstverlening - hier pas werkelijk een hoge vlucht. En verliest Diemen heel snel zijn karakter als dorp waarin het boerenbedrijf de toon zet.

Dit nummer van ons blad staat in het teken van de geschiedenis van nijverheid en industrie. Geprobeerd wordt om dit enigszins vergeten aspect van de Diemense geschiedenis recht te doen. Niet dat daarmee het laatste woord over dit onderwerp gezegd wil zijn. Integendeel, we hopen juist dat de geschiedenis van de industrie in onze woonplaats meer in de belangstelling komt, dat de lezers van ons blad ook wat dit betreft hun herinneringen aan het papier gaan toevertrouwen en naar oude foto's of andere historische documenten op zoek gaan. Zodat we later, met meer kennis gewapend, nog eens op dit onderwerp kunnen terugkomen.

Industrie ontstaat op initiatief van ondernemers. In Diemen hebben zij zich georganiseerd in de *Handel- en Industriegemeenschap Diemen* (HID), die dit jaar 30 jaar bestaat. Het is verheugend, dat zij in dit jubileum een aanleiding hebben gezien om de uitgave van het najaarsnummer van ons blad mogelijk te maken.

Jaap Haag

Industrialisatie in Diemen in de eerste helft van de 20e eeuw

OP GANG KOMENDE MACHINES

Op 10 oktober 1899 schrijft George Belzer, een 49 jaar oude koopman uit Diemen, een brief aan de heren burgemeester en wethouders van zijn woonplaats met het verzoek hem vergunning te verlenen voor de plaatsing van een petroleummotor van 18 pk in de door hem in te richten maalderij van maïs en andere veevoederartikelen in zijn pakhuis aan de Muiderstraatweg.

Een fabriek met twee arbeiders

Volgens een toegevoegde beschrijving zal de motor geplaatst worden in het "sousterrein" van het 7,9 m lange en 7,5 m brede gebouw. Op de erboven gelegen verdieping zal een koppel maalstenen via een drijfriem met de motor worden verbonden en door deze worden aangedreven. Tuimelramen en deuren zullen voor de luchtverversing zorgen en voor de verlichting, 's avonds, zal er zowel in het "sousterrein" als op de bovenverdieping een petroleumlamp worden opgehangen. In de fabriek zullen niet meer dan twee personen tegelijk werkzaam zijn. Zij zullen het zonder een aparte kleedkamer of schaftruimte moeten stellen, maar op het erf achter de fabriek komt wel een privaat. Volgens de heer Belzer zal zijn bedrijf voldoen aan de eisen van de Veiligheidswet.¹

Vlotte procedure

De afhandeling van het verzoek verloopt opmerkelijk snel. Van gemeentewege wordt de Arbeidsinspectie benaderd en deze geeft reeds op 27 oktober 1899 haar goedkeuring af. Om iedereen in de gelegenheid te stellen eventuele bezwaren tegen de plannen in te brengen, heeft op het gemeentehuis inmiddels een openbare hoorzitting plaatsgevonden. Van deze door de Hinderwet geboden mogelijkheid is echter door niemand gebruik gemaakt. Op

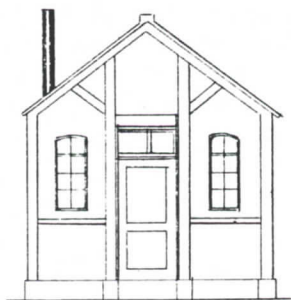
3 november van hetzelfde jaar verlenen burgemeester en wethouders van de gemeente Diemen de gevraagde vergunning.²

Diemens eerste fabriek?

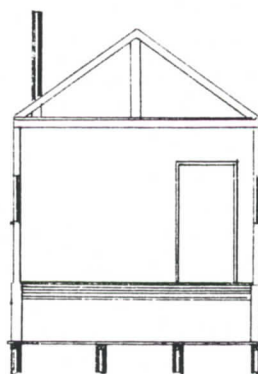
Of het werk in de fabriek, die overigens in 1907 zal worden overgenomen door de *Coöperatieve Vereeniging 'Ons Voordeel'* (de zogeheten *Boerenbond*)³, nog vóór de eeuwwisseling is begonnen, weten we niet. In het *Verslag van den Toestand der Gemeente Diemen over het jaar 1899* wordt het bedrijf nog niet genoemd. Andere fabrieken trouwens ook niet. Diemen staat eind 19e eeuw nog geheel in het teken van de veehouderij en van de te Diemerbrug gevestigde detailhandel en ambachtelijke nijverheid.⁴ De graanmolen van de familie Hesp, gelegen naast de herberg *De Turkse Tent* aan de Hartveldseweg⁵, behoort in feite tot deze laatste categorie. Pas nadat de molen in 1914 in vlammen is opgegaan, zal de maalderij van een mechanische krachtbron worden voorzien. Het gemeenteverslag over 1900 bleek helaas niet terug te vinden, maar in het verslag over 1901 vinden we de graan- en lijnkoekmalerij van G. Belzer inderdaad vermeld.⁶ Of hij daarmee ook de eerste fabrikant van Diemen genoemd mag worden is vooralsnog niet zeker. In hetzelfde verslag staan namelijk nog twee andere fabrieken genoemd. Een

van deze bedrijven was de graan- en lijnkoekmalerij van A. Dorresteyn. Wanneer deze fabriek, waarvan we ook de ligging niet weten, precies werd opgericht, viel tot nu toe niet na te gaan. In deze maalderij stond een stoommachine van 12 pk opgesteld en er vonden eveneens twee arbeiders werk. Het is overigens opmerkelijk dat vrijwel tegelijkertijd twee ondernemers in Diemen zich op dezelfde activiteit, het malen van veevoerders, zijn gaan richten. Dat wijst op een opleving in de agrarische sector na vele jaren van stagnatie.

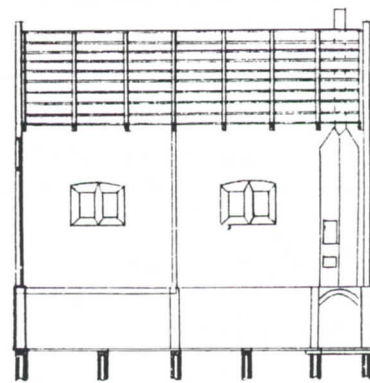
Het derde bedrijf, waarvan in het gemeenteverslag over 1901 sprake is, betreft de verfmaalderij van P.J. Benard aan de Hartveldseweg. Dit bedrijf is zeker iets jonger dan de onderneming van Belzer, al scheelt het niet veel. Het verzoek om vergunning te verlenen tot het oprichten van een maalderij in verfstoffen wordt door Petrus Johannes Benard, "industriële wonende te Diemen", op 25 april 1900 ingediend.⁷ Hij wenst zijn bedrijf in te richten in het zogenaamde *Zwitser's Hotel* naast het toenmalige gemeentehuis.⁸ Een petroleummotor van 6 pk moet de verfmolen gaan aandrijven en 5 werklieden zullen er werk vinden. De verlichting zal door petroleumlampen geschieden en ter voorkoming van brand zal de motor op ijzeren balken worden geplaatst. Ook voor dit bedrijf komt de vergunning snel af.

Voor aanzicht

Doorsnede der Breedte

Doorsnede der Lengte

Een gedeelte uit de ontwerptekening van de metaalgieterij van Y.H.M. Nijgh uit 1901 (Gemeentearchief Diemen).

Brandgevaar

Nog in hetzelfde jaar wenst het bedrijf, inmiddels ondergebracht in een naamloze vennootschap, zijn capaciteit uit te breiden. Op 6 oktober 1900 dienen de heren P.J. Benard en Abram Kijlewer, directeurs van de NV Nederlandsche Verffabriek 'Benardin', een verzoekschrift in om de fabriek te mogen verplaatsen naar het naastgelegen pand en daarin een benzine-motor van 10 pk te plaatsen. De al in gebruik zijnde ruimte zal dan als magazijn worden ingericht. In hun schrijven spreken de directeurs over 6 werklieden, die in de fabriek werk zullen vinden. In het gemeenteverslag over 1901 echter wordt bij de verfmaaldery van Benard slechts een aantal van 2 arbeiders vermeld. Tevens wordt vergunning gevraagd voor het plaatsen van een dynamo-elektrische machine "tot het voortbrengen van elektrisch licht".⁹ De afhandeling van dit verzoek heeft echter wat meer voeten in de aarde. Weliswaar blijkt de Arbeidsinspectie, op grond van de haar overlegde stukken, geen bezwaar tegen de plannen te hebben, toch wenst het gemeentebestuur eerst nog het oordeel van een Amsterdamse brandweerofficier te horen, mede vanwege de nabijheid van het gemeentehuis en de dokterswoning. Op zijn advies worden er aan de vergunning nogal wat nadere voorwaarden verbonden, onder andere met betrekking tot de ventilatie, de afvoer van afgewerkte gassen en de opslag van de voor de motor benodigde benzine. Desondanks breekt op 16 maart 1901 een grote brand uit in de verffabriek, waarbij de heer Benard "belangrijke brandwonden bekwam".¹⁰

Boeren in de meerderheid

In hetzelfde gemeenteverslag over 1901 lezen we dat er in de 3 fabrieken die Diemen dan rijk is in totaal 6 arbeiders werken. Dat is geen groot aantal. De nog

"De glasfabriek 'Anna' te Diemen, met op den voorgrond de gezonken kettingpont, die de vorige week in het hevige stormweer bij het overbrengen van fabriekspersoneel over de Muidertrekvaart zoodanig overhelde, dat ruim twintig personen te water vielen, met het ongelukkig gevolg dat acht den dood in de golven vonden, allen jeugdige krachten tusschen veertien en een en twintig jaar, alsmede een negen-jarige knaap."
(Uit: De Prins, 13 februari 1909).

niet al te grote betekenis van de Diemense industrie blijkt ook als we dit getal vergelijken met de 28 personen, die in dat jaar "ambachtelijk" werkzaam zijn. Daarbij gaat het om schoenmakers, koperslagers, wagenmakers, timmerlieden, schilders en metselaars. En dan worden, merkwaardig genoeg, de smeden nog niet eens genoemd. Cijfers met betrekking tot de detailhandel ontbreken helaas. Maar wel wordt gesproken over een aantal van 60 boeren, waaruit de overheersende betekenis van het boerenbedrijf in die tijd blijkt. Overigens onderscheidt Diemen zich hierbij maar weinig van Nederland als geheel. Want al kende ons land ook in het midden van de 19e eeuw al wel een aantal fabrieken, met name in de metaal-, de textiel- en de voedingsmiddelenindustrie, een grootschalige industriële productie komt eerst tegen het eind van de vorige eeuw op gang.

Tussen handmatig en machinaal

De veehouderij zal nog tientallen jaren de "hoofdbron van bestaan" in Diemen blijven¹¹, maar toch gaat ook hier de industriële bedrijvigheid tegelijkertijd belangrijker worden. De eerste jaren nog in kleinschalige ondernemingen. Zo wordt Diemen in 1901 verrijkt met een metaalgietterij, opgericht door Ysbrand Hendrik Martinus Nijgh, metaalbewerker te Diemen. Het aan de Ouderkerkerlaan gevestigde bedrijf produceert naampaten.¹² Maar een fabriek is dit nog nauwelijks te noemen. Vooralsnog gaat het om een werkplaats, waar het handwerk nog niet door machines is vervangen. In 1914

komen we het bedrijf tegen als de firma Nijgh & Co, een kopergieterij waarin dan 4 arbeiders werk vinden. Blijkens een brief van de Arbeidsinspectie uit dit jaar werken zij dagelijks van 7 uur 's ochtends tot 6 uur 's avonds met tussendoor in totaal anderhalf uur pauze. En in het gemeenteverslag over 1916, het jaar waarin Diemen elektriciteit krijgt, lezen we dat in dit bedrijf een elektromotor van 2 pk staat opgesteld. Verder is er nog sprake van een tapijtweverij in het al genoemde Zwitsers Hotel. Het dreunen van de machines van dit bedrijf zou in 1911 verantwoordelijk zijn geweest voor het gedeeltelijk instorten van dit gebouw. Vermoedelijk echter gaat het niet om een weverij, maar om de daar gevestigde Stoom Tapijtreinings Maatschappij.¹³

Fabrieken naar de Sniep

Dat de industrialisatie in Diemen aanvankelijk geen hoge vlucht neemt blijkt ook daaruit, dat de hier tot nu toe vermelde bedrijven zich alle binnen de bestaande bebouwing bevinden. Dat wordt echter anders in 1907. In dat jaar is voor het eerst sprake van de vestiging van bedrijven op de Sniep, een strook land - in feite een eiland - tussen de Muider- en Weespertrekvaart, waarmee ook een ontwikkeling naar meer grootschalige bedrijven begint.

Koploper is de Glas-Fabriek 'Anna', een initiatief van A.R. ten Cate, woonachtig in Amsterdam. Al na enkele jaren doet hij overigens de fabriek over aan J.B. Delius & Co. Het bedrijf is gespecialiseerd in de fabricage van "medicijn glas,

Fiat!
Edelkinder
Edelbaum
 Edelweiss
 4 Pich
 Edelbaum!
Wohl
 Welcher
 Edelweiss
 Edelweiss

J. B. Delius & Co

B. Laurent.
G. Pappas
Geb. Deumars
2. Pos.

2. Jos.
H. J. J. J. J.

W. van Eickend
H. van Eickend

Wm. Wood
76 Pitt
Bristol

W. B. P. S. M. A.
P. L. S. M. A.

"Het z.g. "Zwitserse Hotel" te Diemen ingestort. In 1883 gebouwd met het oog op in dat jaar gehouden internationale tentoonstelling, veranderde het herhaaldelijk van bestemming en vertoonde het reeds sedert verscheidene jaren teken van verval; de verschijnselen werden in den laatsten tijd verontrustender, in den achtermuur kwamen groote scheuren en verleden week stortte het achtergedeelte plotseling met donderend geraas, over de helft van het perceel, ineen. Gelukkig wisten de bewoners zich nog bijtijds in veiligheid te brengen; later hadden nieuwe verzakkingen plaats. De linkerhelft van de achterzijde gaf een groote ruïne te aanschouwen: brokken van ijzeren balken, steenen, houtwerk, stukken van meubelen in een chaos dooreen." (Uit: De Prins, 20 mei 1911).

stopflesschen, conservatieflesschen, levertraanflesschen, limonadeflesschen, olieflesschen, flacons, preparaatglazen, trechters en medicijn glas".¹⁴ Voor het personeel worden aan de Muiderstraatweg woningen gebouwd, die in de volksmond al gauw *De Zeven Wonderen* worden genoemd. De fabriek komt om een tragische reden in het nieuws als in februari 1909 bij stormachtig weer de kettingpont over de Weespertrekvaart omslaat en er acht personen verdrinken.¹⁵

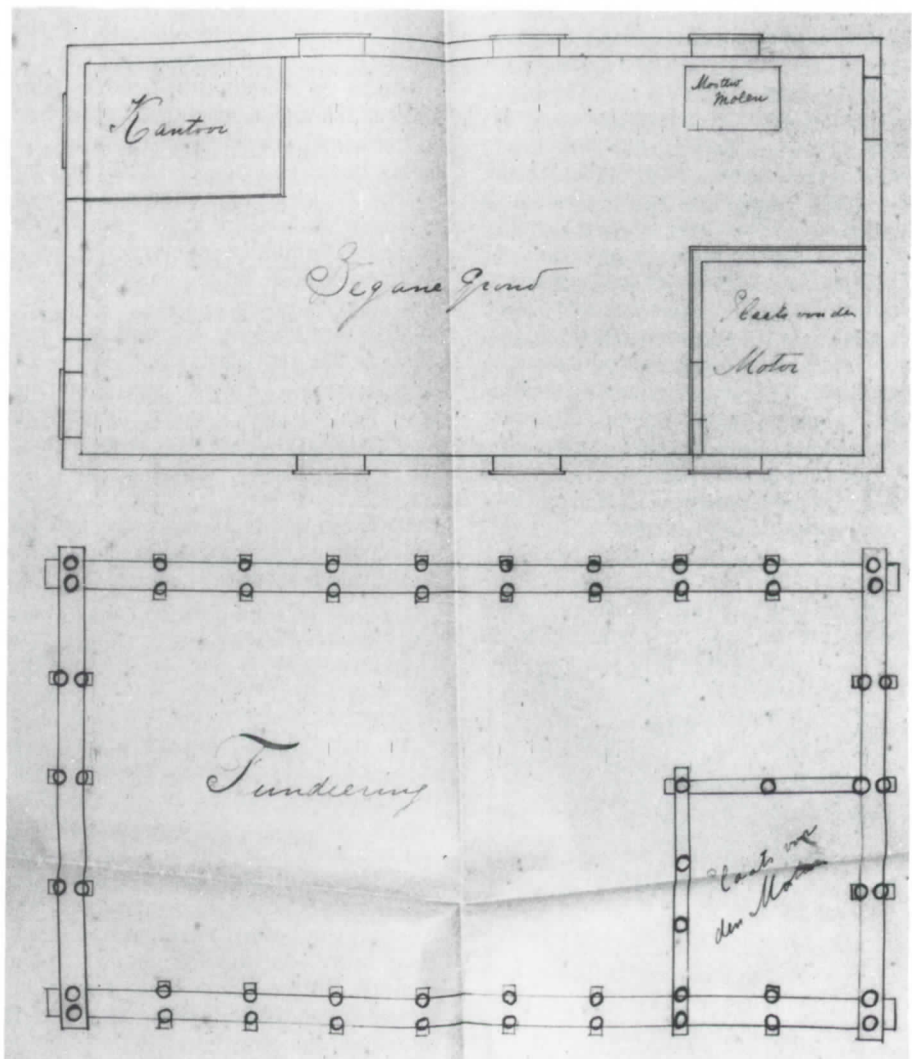
Later in dat jaar neemt de bedrijfsleiding het initiatief tot een handtekeningenactie voor aansluiting van Diemen op het telefoonnet.¹⁶ Wellicht het eerste gezamenlijke optreden van de Diemense fabrikanten. Eerder is door de *Stoom Tapijtreinigings Maatschappij* al eens gepleit voor aansluiting van Diemen "met het algemeene telegraafnet", maar vermoedelijk zonder het gewenste gevolg.¹⁷ Onder de petitie aan het gemeentebestuur, op briefpapier van de *Glas-Fabriek 'Anna'*, vinden we tal van bekende Diemense namen: Belzer, Deuman, Jansen, Kaskens, Der Kinderen, Kooiman, Magrijn, Pappot, Pereboom, Piël, Pos, Saan, Vervetjes, Woorts, Van Zijtveld en nog zo'n zeven andere. Hoewel niet onmiddellijk, heeft de actie uiteindelijk succes. In 1911 wordt in Diemen een hulptelegraaf- en telefoonkantoor geopend.¹⁸ Overigens moet de glasfabriek in datzelfde jaar zijn poorten sluiten.

Een tweede bedrijf dat zich op het industrieterrein de *Sniep* vestigt betreft een nieuw initiatief van de heer G. Belzer. In 1907 verkoopt hij zijn maalderij aan de *Boerenbond*, wellicht om voldoende finan-

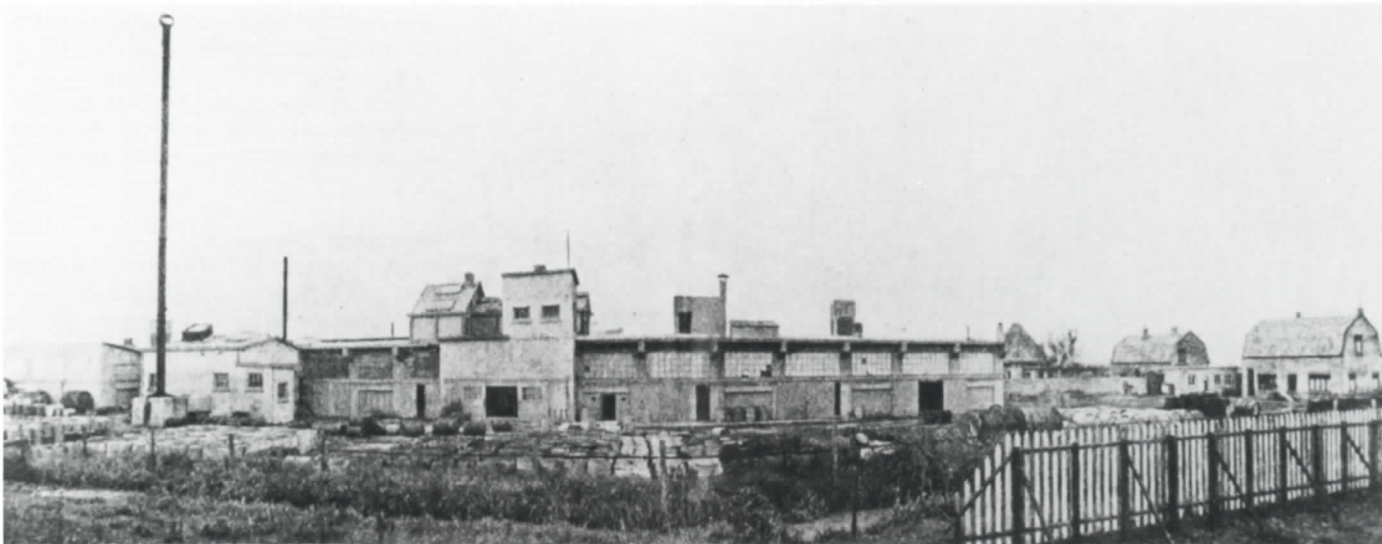
ciële middelen vrij te maken voor de bouw van een mosterdfabriek, waarvoor hij op 20 december 1907 vergunning krijgt.¹⁹ De fabriek meet 12 bij 6 m, en de mostermolen wordt aangedreven door een petroleummotor van een onbekend aantal pk's.

Nog meer fabrieken

Weldra blijkt het industrieterrein de *Sniep* nog meer bedrijven aan te trekken. Zoals de fabriek en opslagplaats van de *Nederlandsche Betonijzerbouw*. Het technisch bureau van deze onderneming is in Amsterdam gevestigd en het geheel staat onder directie van dr. ing. L.A. Sanders, de uitvinder van het metalliseren van beton. Het bedrijf levert onder andere de grote betonringen voor het hoofdriool van Amsterdam. Het is later ook betrokken bij de bouw van het Tuschinski-theater in Amsterdam.²⁰ De *Nederlandsche Betonijzerbouw* gaat in 1921 failliet, maar wordt door Begram, Van Eeten en De Bruijne voortgezet als de *NV Beton- en Aannemingsmaatschappij*. Deze onderneming legt zich toe op de fabricage van zogenaamde Sigwart betonbalken, die werden vervaardigd volgens een Zwitsers

Plattegrond van de mosterdfabriek van G. Belzer uit 1907 (Gemeentearchief Diemen).

patent uit 1907.²¹

In 1914 wordt verder aan de *Nederlandsche Schelpkalkbranderij* vergunning verleent tot het oprichten van een kalkbranderij.²² Het initiatief tot deze onderneming is uitgegaan van de *Stoomvaart-Maatschappij 'Neptunus'* en de *Stoomboot-Maatschappij 'Texel'*, die hiermee kennelijk emplooi zien voor hun schepen. Maar een succes is het niet geworden, want in 1916 vinden we op deze plaats de vestiging van de *Nederlandsche Teerdestilleerderij 'Diemen'*.²³

Dit laatste bedrijf, gelegen naast de fabriek van de *Nederlandsche Betonijzerbouw*, is een voortzetting van de fabriek *Malembo*, waar uit palmpitten olie wordt gewonnen.²⁴ Directeur is A.J. Sanders, broer van de hier boven genoemde L.A. Sanders. Een afschrift van een vergunning voor dit bedrijf is echter nog niet tussen de stukken in het gemeentearchief teruggevonden, zodat we over het ontstaan van deze fabriek verder in het ongewisse blijven. In het begin van de jaren '20 verandert de naam in *N.V. Hollandsche Olie- en Teerraffinaderij 'Diemen'* en vanaf 1925 heet het bedrijf *N.V. Nederlandsche Teerdestilleerderij en Chemische Fabriek*. Eigenaar is dan J.H. Hushahn. Jarenlang blijft dit bedrijf een van de belangrijkste fabrieken van Diemen. Behalve teerprodukten, wordt hier ook asfaltpapier en

Een overzicht van de op de Sniep gevestigde *N.V. Hollandsche Olie- en Teerraffinaderij 'Diemen'* circa 1924 (Gemeentearchief Diemen).

dakleer geproduceerd. De grondstoffen worden per schip via de Weespertrekvaart aangevoerd. Als krachtbron dient een stoommachine van 45 pk.²⁵ Het machinaal vermogen wordt in de jaren '30 vergroot. Volgens het economisch jaarverslag van de gemeente Diemen staan er eind 1938 4 krachtwerktuigen opgesteld. Het bedrijf biedt op dat moment werk aan 12 arbeiders en 3 kantoorbedienden. Eind 1939 is het aantal machines verdubbeld en het aantal arbeiders gestegen tot 14. In het begin van de jaren '50 heeft het bedrijf 30 mensen in dienst. De naam verandert uiteindelijk in *Nedteer BV*. De fabriek is inmiddels al weer vele jaren gesloten maar de hoge schoorsteen staat nog altijd overeind.

In 1916 wordt verder nog begonnen met de bouw van het bedrijf van de *Coöperatieve Vereeniging Fedvak* (Fabriek en Drogerij van Animale Kunstmeststoffen en Krachtvoerders). Maar deze fabriek vliegt bij het in bedrijf stellen in 1917 in brand.²⁶ In de bedrijfsgebouwen vinden we later een fabriek voor het vervaardigen van albumine uit bloed, waarvan Maurits Nopel de oprichter is.

De Sniep raakt vol

In de periode tussen de beide wereldoorlogen begint de *Sniep* vol te raken. Nabij de *Beton- en Aannemingsmaatschappij* bevindt zich de *N.V. Nederlandsche Machinehandel Maatschappij*, het bedrijf van de gebroeders Van Boven. Een dochter van de hiervoor genoemde George Belzer, Hilletje M.L. van Boven-Belzer, wordt eind jaren '30 als mede-eigenaar vermeld.²⁷ Zij is gehuwd geweest met Jouke Nicolaas van Boven, maar is dan weduwe. Haar broer, de in 1884 geboren Johan Hendrik Belzer, wordt tegelijkertijd als directeur van dit bedrijf genoemd. In de onmiddellijke omgeving bevond zich de eerder genoemde mosterdfabriek van G. Belzer. Thans vinden we hier het bedrijfs-

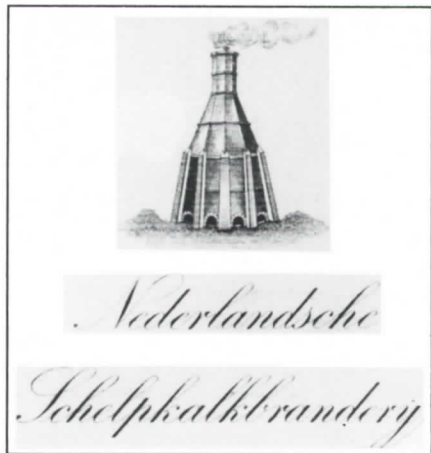
gebouwen van de *Stichting AGO Werkverband*.

In de jaren '30 treffen we op de *Sniep* onder meer nog de volgende bedrijven aan: de *N.V. Extractiefabriek 'Holland'*, de *Machinefabriek 'Diemen'*, de *Fabriek van Vulmaterialen 'Vulma'*, de *Bedvervenfabriek van A. van de Hengel en Griendt's Margarinefabriek*. Het laatste bedrijf vinden we in het economisch jaarverslag van de gemeente Diemen terug als *Export-Margarinefabriek*, die echter grote moeite heeft het hoofd boven water te houden, onder andere omdat produktie voor de binnenlandse markt haar verboden is. Verder is er nog sprake van de *Knikkerfabriek van W. Broekhuijzen*, de *Cacaofabriek Kreit & Vinke* en de *Beenzwartfabriek van O. Vreuling*. In 1925 staat hier al 87 pk aan elektromotoren opgesteld.²⁸ Het bedrijf wordt in 1930 voortgezet als *N.V. Scheidemandels Chemische Fabriek Diemen*.²⁹

Voorbij de Provinciale weg, maar nog vóór de Vinkenbrug, treffen we vanaf het midden van de jaren '30 nog twee grotere bedrijven aan: Het aannemersbedrijf *Hidden & Nijland*, sinds 1938 *Hillen & Roosen*, met een opslagterrein en timmerwerkplaats. Verder is er de fabriek van betonopzetters voor heipalen van de *Amsterdamse Handels Vereniging*, waar in 1938 naast 2 kantoorbedienden 14 arbeiders werk hebben. Na de Tweede Wereldoorlog worden hier behalve betonopzetters ook betonnen casco's voor woonschepen gemaakt.³⁰

Nog verder weg

Aan de Muidertrekvaart, maar dan bevin-den we ons al bijna bij het Amsterdam-Rijnkanaal, verrijst in de jaren 1923-1924 de *Stoomwasscherij 'De Merwede'* van de heer Broere. Er wordt gebruik gemaakt van een machine van 35 pk. Later wordt hierin achtereenvolgens de timmerfabriek van de gebroeders Smits en de meubelfa-

briek van de familie Rijkers gevestigd. Na de oorlog vinden we hier het bedrijf van de *Firma Keune*, een fabriek van cosmetica-artikelen.³¹

Baanbrekende architectuur

Toch zal niet alle bedrijvigheid zich concentreren op industrieterreinen buiten de bebouwde kom. Ook binnen het dorp ontstaan nieuwe bedrijven. Het beroemdste is wel de *Zeepfabriek 'Het Lampje'*, opgericht door het *Diamantbewerkers Koperen Stelen Fonds 'Nieuwe Levenskracht'* (DKSF). Dit fonds is voortgekomen uit de *Algemene Nederlandse Diamantbewerkers Bond* (ANDB) en zamelde de koperen stelen in, waaraan bij het slijpen van diamant de slijpdop is bevestigd. Door de buigbaarheid van het koper kan de dop in alle standen worden gesteld. Op den duur breken de steeltjes echter af, maar als oud-koper brengen ze nog wel wat op. Het is ANDB-bestuurder *Ome Jan* van Zutphen geweest, die met het idee is gekomen de opbrengst te gebruiken voor de bestrijding van tbc onder de diamantwerkers en later voor de bouw van het sanatorium *Zonnestraal* bij Hilversum. In het begin van de jaren '20 hoopt Ome Jan de opbrengsten nog te vergroten door de oprichting van de *Zeepfabriek 'Het Lampje'*, waarvan de winst voor het DKSF bestemd is. De fabriek wordt in 1924 aan de Diemerkade te Diemen gevestigd. Naast de zeepfabriek verrijst er in 1925 bovendien nog een wasserij, waar de werkkleding van de diamantbewerkers gratis gewassen wordt. Uit het bezinksel van het waswater kan namelijk weer diamant worden gewonnen, waarvan de opbrengst eveneens ten goede komt aan *Zonnestraal*. Bij elkaar vijf elektromotoren hebben hier een totaal vermogen van ruim 32 pk. De zeepfabriek en wasserij zijn gebouwd naar een ontwerp van de bekende architecten J. Duiker (die ook de architect is van het sanatorium *Zonnestraal*) en B. Bijvoet. Helaas is dit monument van moderne architectuur in de oorlogsjaren op last van de Duitse bezetters afgebroken.³²

Eveneens in het dorp

Naast de *Zeepfabriek 'Het Lampje'* bevindt zich aan de Diemerkade in die tijd ook de *Apparatenfabriek Madneze*, opgericht door de heer Ezendam.³³ Aan de Ouddiemerlaan, en ten dele ook aan de Burgemeester De Kievietstraat, is in de jaren '20 de *Electrotechnische Werktuigkundige Fabriek 'Zeva'* gevestigd. In 1929 komt hier de *Timmerfabriek en Trappenmakerij 'de Merwede'*, onder directie van Philipus de Wolf. Het gaat hier vermoedelijk om hetzelfde bedrijf als waarvan in het economisch verslag van de gemeente Diemen over 1938 gesproken wordt als *Timmerfabriek en Trappenmakerij met 42 geëmployeerden, w.v. 40 arbeiders*. Later, in het oorlogsjaar 1944 wordt hier de *Limonadefabriek 'De Kroon'* ge-

De in 1925 gebouwde wasserij van het Diamantbewerkers Koperen Stelenfonds 'Nieuwe Levenskracht' aan de Diemerkade, ontworpen door J. Duiker en B. Bijvoet (foto archief Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis).

vestigd.³⁴ Aan de Ouderkerkerlaan heeft zich verder nog de *Machinefabriek Helmer* bevonden, welk bedrijf we later als *Machinefabriek 'Diemen'* terugvinden op de Sniep.³⁵

Langs de Weespertrekvaart

Een bedrijf van betekenis in het vooroorlogse Diemen is verder nog de *Atria Reclamelucifers Fabrieken N.V.*, gelegen aan het Weesperzandpad, op een terrein waar zich nu het transportbedrijf *P.H. Saan BV* bevindt. Eind 1938 staan in deze fabriek van treklucifers 10 krachtwerktuigen opgesteld. Naast 6 kantoorbedienden vinden hier 24 arbeiders, waarvan 19 vrouwen, werk. Door de scherpe concurrentie gaat het dit bedrijf niet voor de wind en mogelijk is dat de reden, dat besloten wordt de fabriek te verplaatsen naar Eindhoven, waar de lonen lager zijn.³⁶

In 1941 wordt in het leegstaande fabrieksgebouw van deze trekluciferfabriek een voor Diemen belangrijk bedrijf gevestigd: *N.V. 'Dagra'*, een fabriek van farmaceutische artikelen en insectenbestrijdingsmiddelen. Dit in 1935 door de heer D.A. de Graaf opgerichte bedrijf, is eerder in Krommenie en Amsterdam gevestigd geweest.³⁷ Diemen blijkt voor de *Dagra*, die onder andere het bekende *Dagravit* produceert, een goede vestigingsplaats. Tegen het eind van de jaren '40 vinden hier al ongeveer 100 mensen werk. Momenteel bevindt dit bedrijf zich onder de naam *Dagra-Pharma NV* op het industrieterrein *Verrijn Stuart*.

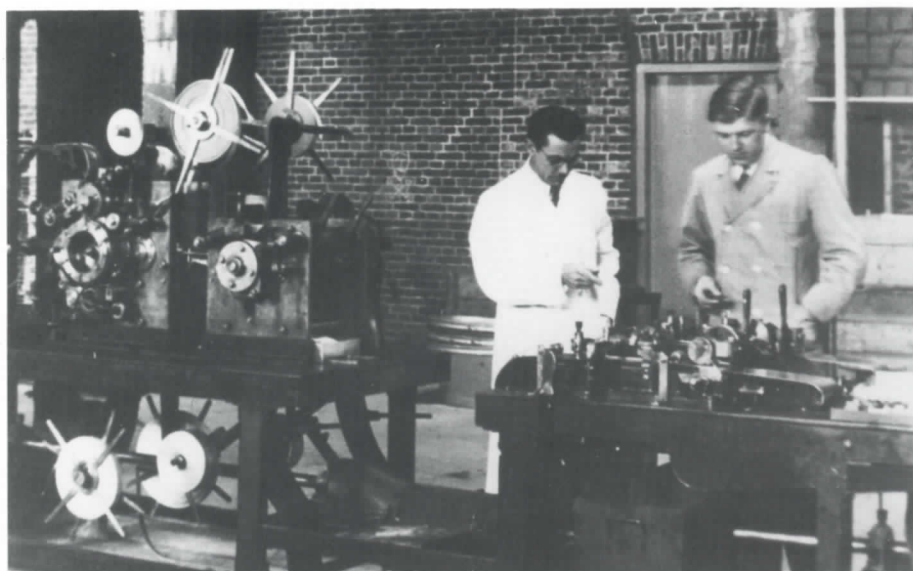
Na de oorlog

Verder oostelijk langs de Weespertrekvaart, voorbij de spoorbrug en het ring-

spoor, ontwikkelt zich na de Tweede Wereldoorlog nieuwe bedrijvigheid. In 1949 vestigt Gerrit Cornelis Grünbauer zich als eerste aan de Venseweg met zijn constructiebedrijf (thans *BV Constructiewerkplaats G.C. Grünbauer*). Via C.P. Oostenrijk kan hij een stuk weidegrond kopen van boer Jacob Vedder. Water en elektriciteit moet hij overigens zelf aanleggen. Ongeveer in dezelfde periode opent J. van Drie zijn carrosserie- en wagenbouwbedrijf aan de Weesperstraat. Het gebied zal in de jaren '50 en '60 uitgroeien tot het industrieterrein *Verrijn Stuart*. Spoedig komen daar bedrijven als de *Schroevenfabriek NV Nettlefolds Holland* en de *Machinefabriek L. Jonker* bij, gevolgd door nog vele andere. Maar deze ontwikkelingen vallen buiten het bestek van dit artikel, dat vooral de eerste fase in de industrialisatie van Diemen wil belichten. Dat is ook de reden

MODERNE STOOMWASSCHERIJ
„DE MERWEDE”
MODEL GLANS- EN
STRIJKINRICHTING
MUIDERSTRAATWEG WIJK C 35 A
TE DIEMEN
TELEFOON 28 (DIEMERBRUG)

Een kijkje in de Reclamelucifersfabriek 'Atria' aan het Weesperzandpad bij de productie van treklucifers. Links staat de bedrijfsleider Karel Korteman (foto archief C.G. Kaskens).

dat de industrieterreinen *Stammerdijk* (met onder andere de *N.V. Luycks Inleggerijen*) en *Bergwijckpark* hier niet verder worden behandeld. Het laatste terrein is bovendien meer een kantorenpark dan een industrieterrein. De ontwikkeling van het *Bergwijckpark* laat dan ook een nieuwe fase in de economische geschiedenis, de enorme groei van de dienstverlenende bedrijven, zien.

Conclusie

Overzien we de periode tot aan de Tweede Wereldoorlog, dan blijkt de industrialisatie in Diemen aanzienlijke vorderingen te hebben gemaakt. Volgens het economisch verslag van de gemeente Diemen over 1939, waarin slechts de belangrijkste fabrieken afzonderlijk vermeld staan, werken alleen al in deze bedrijven 77 arbeiders en 17 kantoorbedienden. Door de

mobilisatie van het Nederlandse leger in dat jaar is het personeelsbestand van deze bedrijven waarschijnlijk niet op volle sterkte, want een jaar eerder werken in de grotere Diemense bedrijven meer dan 100 arbeiders en ongeveer 20 kantoorbedienden. In veertig jaar tijd is de industrie een van de belangrijkste economische activiteiten in onze woonplaats geworden, al is het agrarisch bedrijf waarschijnlijk nog niet voorbijgestreefd. Dat gebeurt in ieder geval na de oorlog. In 1947 is er sprake van 65 Diemense boeren, terwijl er alleen al in de grotere bedrijven ruim 250 mensen werk vinden. En in de tweede helft van de 20e eeuw verandert het dorp Diemen razend snel in een moderne plaats, die zich opgenomen weet in de vaart van het hedendaagse economische leven.

Jaap Haag

De restanten van de bedrijfsgebouwen van Nedteer op de Sniep, najaar 1993 (foto W. Krook).

Met dank aan de heren G.C. Grunbauer, C.G. Kaskens, J.F. Reurekas, P.H. Saan en W. Zanting (Gemeentearchief Diemen) voor hun mededelingen en het beschikbaar stellen van archiefmateriaal.

Noten

1. Gemeentearchief Diemen (GAD), Ingekomen stukken 1899.
2. Idem.
3. Haag/Reurekas 1993, p. 4-5.
4. GAD, Ingek. st. 1899; Ook in de voorafgaande jaren werd in het gemeenteverslag steeds het ontbreken van fabrieken in Diemen opgemerkt.
5. Ter Beek 1957, p. 120; Ongeveer op de plaats, waar zich nu het gebouw van de AVVL bevindt.
6. GAD, Ingek. st. 1902.
7. Idem, 1900.
8. Ter Beek 1957, p. 52.
9. GAD, Ingek. st. 1900.
10. Idem, 1901.
11. GAD, *Economisch Jaarverslag van de Gemeente Diemen over het Jaar 1935*.
12. Kad. Sectie D nr. 615; GAD, Ingek. st. 1901; mededeling J.F. Reurekas.
13. Ter Beek 1957, p. 119; med. J.F. Reurekas.
14. GAD, Ingek. st. 1907, 1909.
15. *De Prins* 13 februari 1909; bericht ter inzage gegeven door C.G. Kaskens.
16. GAD, Ingek. st. 1909.
17. Idem, 1893; de Gooise Stoomtram had overigens al in 1882 een ministeriële vergunning gekregen voor een "telefonische geleiding" langs het tram spoor. Maar deze verbinding was vrijwel zeker alleen voor eigen gebruik.
18. Ter Beek 1957, p. 97.
19. GAD, Ingek. st. 1907.
20. Reurekas 1989, foto 79; med. J.F. Reurekas.
21. Reurekas 1986, inleiding.
22. Kad. Sectie D nr. 11; GAD, Ingek. st. 1914.
23. Van Silfhout 1986, inleiding.
24. Reurekas 1989, foto 78.
25. GAD, Ingek. st. 1925 en 1933.
26. Ter Beek 1957, p. 125.
27. GAD, kiezerslijst KvK Amsterdam 1938-'39.
28. GAD, Ingek. st. 1925.
29. GAD, *Opgave van de in gebruik zijnde Stoomtuigen en Stoomketels in de Gemeente Diemen 1925-1931*.
30. GAD, *Economisch Jaarverslag van de Gemeente Diemen over het Jaar 1938*; Reurekas 1988, foto 28; Reurekas, 1989, foto 74.
31. GAD, *Diversen 1916-1925*; Reurekas 1989, foto 58.
32. GAD, Ingek. st. 1925; Püttmann 1987, p. 144-146; Reurekas 1992, p. 4.
33. Van Silfhout 1986, inleiding.
34. Reurekas 1989, foto 10.
35. GAD, kiezerslijst KvK Amsterdam 1938-'39; Reurekas 1986, inleiding.
36. GAD, *Economisch Jaarverslag van de Gemeente Diemen over 1938*; mededeling C.G. Kaskens. Zijn grootvader, Karel Korteman was bedrijfsleider van deze fabriek.
37. Ter Beek 1957, p. 56-57; *Geneesmiddelen Dagra 1935-1985* (uitgave in eigen beheer).

Literatuur

- Beek, P.J. ter: *Historie van Diemen*. Amsterdam, 1957.
- Haag, Jaap & Frits Reurekas: *Rond het ontstaan van de Rabobank in Diemen*. In: *Historische Kring Diemen*, jrg. 3, nr. 1, 1993, p. 3-7.
- Püttmann, Francien: *Joden in Diemen*. In: Jan Mulder, Hanna Blok & Karin van Reenen (red.): *Diemen Buyten Amsterdam*, Diemen, 1987.
- Reurekas, J.F.: *Diemen in Oude Ansichten*. Zaltbommel, Dl 2, 1986(2); Dl 3, 1989 (3).
- Reurekas, J.F.: *Kent u ze nog... de Diemenaren*. Zaltbommel, Dl. 2, 1988.
- Reurekas, Frits: *De 'Nieuwe Buurt'*. In: *Historische Kring Diemen*, jrg. 2, nr. 1, 1992, p. 4-5.
- Silfhout, M. van: *Diemen in Oude Ansichten*. Zaltbommel, Dl. 1, 1986(4).

Dertig jaar Handel- en Industriegemeenschap Diemen

GEZAMENLIJK ALS ONDERNEMERS

Op 7 november 1963 werd de *Handel- en Industriegemeenschap Diemen* (HID) opgericht. Dat was in een periode, waarin de economische bedrijvigheid voortdurend toenam. Diemen ontwikkelde zich in deze jaren in hoog tempo tot een moderne woonplaats, waar naast de *Sniep* nieuwe industrieterreinen, met name *Stammerdijk*, *Verrijn Stuart* en *Bergwijckpark*, plaats boden aan een groeiend aantal bedrijven.

In die situatie ontstond bij de ondernemers van de wat grotere bedrijven de behoefte aan een organisatie, die hun gezamenlijke belangen zou kunnen behartigen. Met name het contact met de diverse overheidsinstanties - in de eerste plaats het gemeentebestuur van Diemen - diende meer gestructureerd te gaan verlopen. Zaken als bestemmingsplannen, onroerend goedpolitiek, belastingen, bestratingen en dergelijke, gingen alle bedrijven aan en een gemeenschappelijk ondernemersstandpunt bleek wenselijk. Tegelijkertijd kon zo'n organisatie de onderlinge contacten bevorderen.

Zonodig op de barricaden.

Wie de initiatiefnemer is geweest is niet helemaal duidelijk. De huidige voorzitter de heer J.A.Th.M. de Waart, financieel directeur van *CSM Suiker BV*, weet tot zijn spijt weinig te vertellen over het ontstaan van de HID. Van een conflict met de gemeente, dat de aanleiding tot de oprichting zou zijn geweest¹, is hem niets bekend. "Mijn bedrijf heeft zijn kantoor pas in 1981 in Diemen gevestigd. We zijn toen wel meteen lid geworden van de HID. En zelf ben ik pas sinds ongeveer drie jaar voorzitter."

Met veel enthousiasme spreekt De Waart echter over het huidige functioneren van de HID. "Hoogtepunten in het verenigingsleven zijn de jaarvergaderingen, waaraan steeds excursies zijn verbonden zoals een bezoek aan Schiphol of de Amsterdamse haven. Verder organiseert de HID zo eens in de twee maanden een bedrijfsbezoek bij een van de aangesloten bedrijven. Daarbij is altijd ruim de helft van de momenteel 76 leden aanwezig terwijl ook het college van B & W van Diemen en verschillende gemeenteraadsleden acte de présence geven. Met het gemeentebestuur is de verhouding prima. We hebben regelmatig overleg over zaken als regionaal bestuur, openbare veiligheid, terugdringen van het autogebruik of kinderopvang. En dat functioneert goed. Ook aan de orde komen dan de door ons tijdens onze jaarlijkse 'winterschouw' geconstateerde misstanden op de industrie-

terreinen. Die betreffen met name de bewegwijzering, de straatverlichting, de her en der optredende vervuiling, de bestrating en dergelijke. Als de zelfstandigheid van de gemeente Diemen in het geding zou komen dan staat de HID samen met het gemeentebestuur op de barricade. Evenmin hebben we behoefte aan nog een bestuurslaag. Als de regio Amsterdam een provincie wordt, OK. Maar dan géén provincie Noord-Holland meer." Ook in het contact met andere instanties, zoals de PTT bijvoorbeeld of de NS, vervult de HID een nuttige rol. "Enige tijd geleden hadden we hier last van gestoorde telefoonverbindingen. In zo'n situatie sta je als vereniging toch sterker dan als individuele ondernemer" aldus De Waart.

Puur Diemens

Iemand die de HID vanaf het begin heeft meegemaakt is Piet H. Saan, oud-directeur van het kraanverhuur-, transport- en verhuisbedrijf *P.H. Saan BV*. "M'n vader behoorde tot de oprichters. Maar het initiatief is uitgegaan van de heer Grünbauer van het gelijknamige constructiebedrijf". De aanleiding tot de oprichting van de HID was volgens Piet Saan gelegen in de ergernis over een onveilige verkeerssituatie langs de Weesperterkvaart. "In de winter van 1962-'63 was daar iemand met z'n auto het water ingereden. Maar de gemeente deed er niets aan. Samen met Grünbauer hebben we toen nog strobalen langs de weg geplaatst om herhaling van het ongeluk te voorkomen. De HID is 'puur Diemens', aldus Saan. Er bestaan geen organisatorische banden met landelijke ondernemersverenigingen. "M'n vader heeft een tijdlang in het bestuur van de

HID gezeten. Ikzelf nooit. Daarom kan ik er ook niet zo heel veel over vertellen." Volgens Saan neemt dat niet weg, dat de HID een nuttige functie vervult. "Je leert veel mensen kennen. En wat je individueel niet bereikt bereikt je als groep vaak wel."

Mannen van het eerste uur

De inmiddels 82-jarige Gerrit Cornelis Grünbauer, oud-directeur van *BV Constructiewerkplaats G.C. Grünbauer*, woont niet meer in Diemen maar in Zeist. Zijn zoon leidt nu de door hem opgerichte onderneming. Grünbauer is in 1949 in Diemen gekomen. "Ik ben in Amsterdam begonnen als kunstschilder." Hij wijst op een fraaie lamp die hij als jongen gemaakt heeft en nog altijd boven z'n tafel hangt. Grünbauer had eerst een bedrijfje in de Derde Hugo de Grootstraat, later aan de Weesperzijde. "Kachels schoonmaken heb ik heel veel gedaan. Voor het vervoer had ik alleen een handkar. In de oorlog heb ik onder andere bijlen gesmeed. Toen het bedrijf groeide begonnen de buren bezwaar te maken tegen de geluidsoverlast," vervolgt Grünbauer. "Via Cees Oostenrijk kon ik toen in Diemen land kopen van boer Jacob Vedder. Ik was het eerste bedrijf aan de Venserweg. Er was toen alleen een vuilnisbelt. Als constructiewerkplaats is ons bedrijf gespecialiseerd in de toelevering van kant-en-klare staalprodukten zoals voor het nieuwe station Sloterdijk, dat wij samen met nog twee andere bedrijven onder handen hebben gehad. In de fabriek vinden dan de voorbereidende werkzaamheden plaats. In de na-oorlogse jaren zijn we ook heel veel betrokken geweest bij reparatiewerk aan spoorbruggen."

Over de oprichting van de HID weet de heer Grünbauer zich nog wel het een en ander te herinneren. "Nee, ik was niet de oprichter, dat was Louis Jonker van de machinefabriek aan de Weesperstraat. Een echte Amsterdammer. Kon ook heel brutaal zijn. Maar ik heb ook wel gestookt, zo van 'ga jij nou ...'. Het ongeluk in de Weesperterkvaart was volgens Grünbauer niet de enige aanleiding. "Louis Jonker was vooral ook verbolgen over de

Luchtfoto van Diemen, gezien vanuit het zuidoosten, met de industrieterreinen 'Verrijn Stuart' (links), de 'Sniep' (midden) en een gedeelte van de 'Stammerdijk' (rechts onder). (foto KLM Aerocarto BV, Gemeentearchief Diemen).

hoogte van de grondprijzen van het industrieterrein. De gemeente had de grond voor weinig geld van de boeren gekocht, terwijl de zich hier vestigende ondernemers een stevige prijs in rekening werd gebracht."

Inmiddels bestaat de Handel- en Industriegemeenschap Diemen dertig jaar en het bestuur is tevreden over zijn contacten met de gemeente Diemen. Ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan werd een congres georganiseerd over het thema *de gouden*

driehoek Schiphol-Amsterdam-Diemen. Als sprekers traden op mr. J. Witsen (ministerie VROM), prof. dr. J.G. Lambooy, ir. K.J. Noordzij (directeur Luchthaven Schiphol NV), drs. W.H. Weiland (voorzitter van de directie van Proost en Brandt NV) en drs. S.H. Dijk (wethouder van Diemen). Het forum werd voorgezeten door Marjolijn Uitzinger. De jubileumviering werd besloten met een conference van Seth Gaaikema, die concludeerde dat "Diemen zowel van het Europa van 1992,

als van het universum het absolute middelpunt is".² Bij de viering van het 30-jarig bestaan zal het thema *communicatie* centraal staan, onder andere met een lezing over dit onderwerp door professor Anne van der Meiden.

Jaap Haag

Noten

1. Informatiegids Gemeente Diemen, 1992, p.75.
2. HID-Informatie, jrg. 1, nr. 3, november 1988.

door bouwvalligheid levensgevaarlijk. In 1932 viel het ten prooi aan slopershamers. Er werd een nieuwe tent geplaatst op het sportterrein ten zuidoosten van de toenmalige hervormde kerk aan de Ouderkerkerlaan.⁴

Defensie

Ook het rijk had een oogje op een gedeelte van het grondgebied van de Sniep. Het bleek een ideale plaats te zijn om kruit op te slaan; weinig bebouwing in de omgeving en een goede aan- en afvoer via de omliggende waterwegen. Op de *Topographische en Militaire Kaart* uit 1849 staat het "kruidmagazijn" al aangegeven. Ter Beek vermeldt evenwel dat het kruitmagazijn, bestaande uit een tweetal loodsen, in 1876 werd gebouwd. Ze werden later door de genie gebruikt.⁵ Tijdens de mobilisatie in 1939 werd er door het ministerie van Oorlog ook een aantal barakken gebouwd aan de oostzijde van de Sniep (het terrein waar thans het bedrijf

van Hillen & Roosen is gevestigd). De Duitse bezetter gebruikte de onderkomens aanvankelijk voor het legeren van zijn militairen. Later dienden ze een korte tijd voor het interneren van Engelse krijgsgevangenen. Vervolgens werden ze verbouwd tot strafbarakken voor Duitse soldaten.⁶ Na de oorlog werd het wachthuis omgebouwd tot bedrijfswoning voor de Amsterdamse Handelsvereniging.⁷

Watersport

De omgeving van de Diem was vroeger een geliefd oord voor watersportliefheb-

De 'Sniep' gezien vanuit een rustiek Diemerbrug circa 1920. Op de uiterste punt van de 'Sniep' staat nog de markante muziektent (prentbriefkaart collectie P. Voorhuyzen).

bers. Via de Muidertrekvaart was er een goede verbinding tussen de Sniep en de Diem. Ver voor de oorlog werden er op de Sniep al watersportgelegenheden gevestigd. Zo kwam er medio 1923 de botenstalling annex boten- en motorenhandel van Snel en Tubergen. Dit bedrijf werd in 1948 voortgezet door handelssonderne-
ming J.H. Drent. Rond 1926 kwam daar de boten- en kanostalling van Wolfrat bij, die 1928 werd overgenomen door de familie Koekoek. Ook werden er op de Sniep boten gebouwd, onder andere door P. van de Ende in 1933.⁸

Veehouderij

Al eerder werd vermeld dat er op de Sniep varkens werden gehouden. De veeteeltbedrijven werden geleidelijk aan van de Sniep verdrongen. Zo werd de niet onaan-
zienlijke boerderij van C. Boogaard opgekocht door A. van de Hengel en omgebouwd tot een bedverensfabriek. In 1935 betrok Hengel de boerderij van K. Schalkwijk als woning. Het veeteeltbedrijf van de familie Kortland werd de oudijzerhandel van Siebolt de Boer.⁹

Andere bedrijvigheid

Ruim driehonderd jaar is er druk gewerkt op de Sniep. Er verrezen fabrieken die de meest veelsoortige produkten maakten of bewerkten. Ze stonden ten dienste van de voedsel-, verpakings-, veevoeder-, chemische-, bouw- en metaalindustrie. Veel gebruiksgoederen werden er geprodu-

ceerd: Van knikkers en flessen tot bedveren en van beenderlijm en schelpkalk tot transportbeton. Dit laatste produkt wordt overigens vandaag de dag nog steeds op de Sniep gemaakt in de grote Diemense vestiging van Hillen & Roosen. De meubeltoonzaal hebben een plaats gevonden aan de rand van de Sniep, langs de gedeeltelijke gedempte Muidertrekvaart. Ook vinden we hier de uitgebreide bedrijfspanden van de *Stichting AGO (Arbeid, Gezondheid en Opvoeding) Werkverband*. Op wat kleinere bedrijven en enige bedrijfswoningen na, liggen de terreinen er achter braak. Een paar nog aanwezige oude en vervallen bedrijfspanden (waaronder de schoorsteen en een gedeelte van de fabriek van *Nedteer*) zijn de stille getuigen uit vervlogen tijden.

Wiard Krook

Noten

1. Volgens Van Dale is "Sniep" een verouderde en gewestelijke uitdrukking voor een puntig toelopen stuk grond.
2. Ter Beek 1934, p. 31.
3. Het krantenkipsel uit *De Telegraaf* dd. 14.01.1936 werd met dank ter inzage gegeven door mevrouw M.H. Vervetjes.
4. Ter Beek 1934, p. 74; Reurekas 1983, foto 22.
5. Idem.
6. Reurekas 1985, p. 12-13.
7. Reurekas 1988, foto 28.
8. Ter Beek 1956, p. 56; Reurekas 1986 (2), inleiding; Reurekas 1989 (3), inleiding.
9. Ter Beek 1956, p. 124; Reurekas 1989 (3), inleiding en foto 75.

Literatuur

- Ter Beek, P.J. ter: *Historie van Diemen*. Bussum, 1934; Amsterdam 1956.
- Reurekas, J.F.: *Diemen 1940-1945*. Diemen, 1985.
- Reurekas, J.F.: *Diemen in Oude Ansichten*. Zaltbommel, Dl. 2, 1986 (2); Dl. 3, 1989 (3); Dl. 4, 1983.
- Reurekas, J.F.: *Kent u ze nog... de Diemenaren*. Dl. 2, Zaltbommel, 1988.

MEUBELBOULEVARD DIEMEN

Van alle stijlen thuis.

OUDDIEMERLAAN 19

Een van de meest pittoreske gebouwtjes in de dorpskern van Diemen, het voormalige Diemerbrug, is de *Oude Smidse*, de smederij van Arie van Dijk, gelegen aan de Ouddiemerlaan 19.

De oudst bekende eigenaar van de smederij is Willem de Wolf. Hij komt in de Diemense archieven in 1734 voor. In 1749 kwam het pand in handen van Anthony Bronsman. Het kan worden aangenomen dat hij de opstal in 1749 geheel heeft verbouwd, daar hij in de archieven ook als "bouwer" te boek staat. De sierlijk gesmede anker-cijfers in de voorgevel tonen dit jaartal nog altijd. Anthony Bronsman was de zoon van Jan Bronsman die zelf een smederij had aan het oude Jaagpad ten zuiden van de Diemerbrug

bij het bruggetje over de Rijckersloot naar het Muiderzandpad in Benedenrijckersloot. Daar Anthony Bronsman en zijn vrouw Grietje van Garderen in 1757 naar Velsen vertrokken, werd de zaak verkocht. De nieuwe eigenaar werd Cornelis Bosch. Na zeven jaar hield hij het voor gezien en werd de zaak overgedaan aan Cornelis van Hinten en zijn vrouw Maria van Koolen. Cornelis werkte slechts twee jaar aan de Ouddiemerlaan. Op zijn beurt kocht in 1767 Jurriaan van Essen, meester smid van Diemen, de sme-

derij. Bijna een eeuw zou de naam Van Essen aan de smederij verbonden blijven, zij het niet altijd als eigenaar.

Na het overlijden van Jurriaan van Essen in 1788, kwam de zaak in handen van Hermanus van Essen. Zijn zoon Paulus zette met een knecht het bedrijf na diens dood in 1791 voort. In 1793, het jaar waarin ook zijn moeder overleed, werd Paulus van Essen, inmiddels meester smid in Diemen geworden, erkend als eigenaar van dit huis. In 1802 had Paulus van Essen het pand wegens schulden moeten

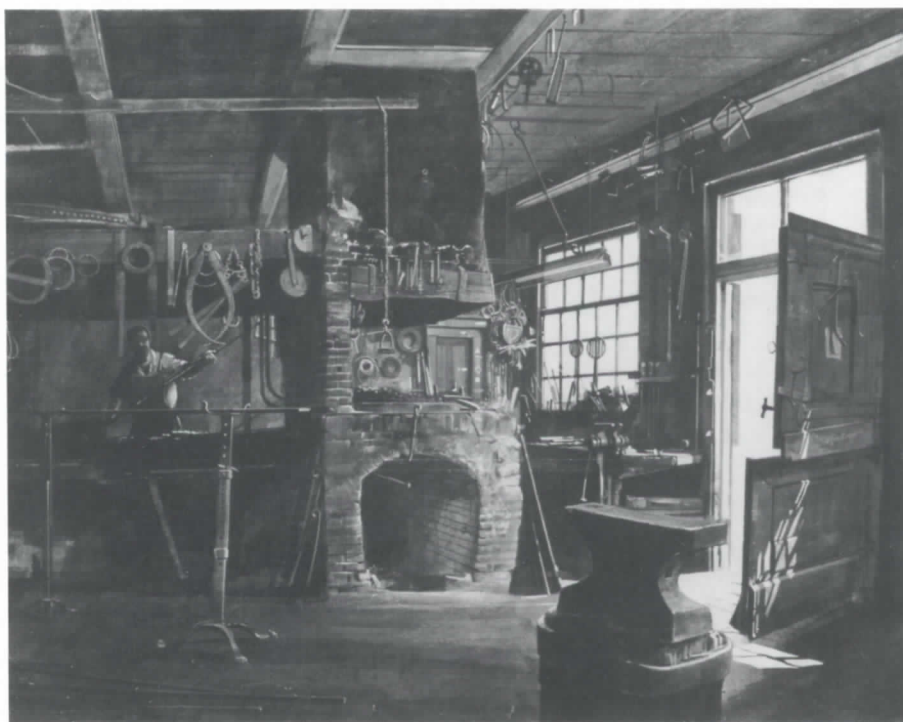
De Ouddiemerlaan 17-21 vóór 1937. Helaas werden in de loop der jaren het huis links (gedateerd 1745) en de houten tavalje rechts gesloopt (foto collectie A. van Dijk).

Dirk van Dijk sr. bezig met het beslaan van een paard in de jaren '20. Links zien we smid Frans Dijkman. Zijn zuster Kooz staat in de deuropening en rechts de boerenzoon Bertus Koopman (foto collectie A. van Dijk).

verkoopen. Het werd gekocht door G.A. van Houweningen, schout van Diemen. Jacobus Struijk van Bergen werd in 1810 eigenaar. Nog datzelfde jaar slaagde Paulus van Essen er in zijn oude smederij weer in eigendom te verwerven. De laatste smid die de naam Van Essen droeg - Johannes Franciscus van Essen - overleed in 1860. Hij had de smederij in 1854 geërfd. Johannes was gehuwd met Anna Theresia Wethly, dochter van de herbergier van *Huis te Rust* aan de Diemerbrug. Theresia en Johannes hadden

twee dochters. Een zoon om het bedrijf voort te zetten was er dus niet. Het smidshuis werd dan ook door de erfgenamen verkocht. De veiling vond plaats in herberg *De Rijger*. De daarop volgende tien jaar was de uit Amsterdam afkomstige meester smid Henri Bossmann eigenaar, die de smederij voor f 3.200,- kocht. Na zijn kinderloos overlijden in 1870 werd door zijn weduwe een huis en erve, met loods en travaille, waarin de smidsaffaire wordt uitgeoefend, staande en gelegen in de Kerkstraat bij Diemerbrug eveneens

Het interieur van de smederij geschilderd door Michael John Hunt (collectie C.G. Kaskens).

voor f 3.200,- verkocht aan Bartholomeus Dijkman, meester smid te Delft. Na de dood van Bartholomeus Dijkman in 1901 zette zijn zoon Frans het geërfde smidsbedrijf voort. Wel moest hij het eigendom delen met zijn zusters Maria Frederika, Jacoba Cornelia en Jannetje. In 1910 kwam Dirk van Dijk, de vader van de huidige eigenaar Arie van Dijk, als knecht in de smederij werken. Voordien werkte hij als knecht bij een smid in Duivendrecht. Voor smid Dijkman betekende zijn komst een grote steun, daar zijn eigen zoon niet bij machte was zijn vader veel werk uit handen te nemen. "Die stond vaak voor het raam een pijpje te roken met zijn gedachten duidelijk afwezig," aldus Arie van Dijk. Hij was dus niet de man om zijn vader - die in 1932 overleed - op te volgen. In feite werd Dirk van Dijk dus de nieuwe smid. In 1942 kon hij het huis en erf in eigendom verkrijgen. Zijn zonen Marinus en Arie zetten in 1954 het bedrijf voort onder de naam *Gebroeders M. en A. van Dijk*. In 1975 werd het vuur in de smederij voorgoed gedoofd. Het is zeer bijzonder dat de werkplaats, compleet met smidsvuur en blaasbalg, er na ruim 200 jaar nog vrijwel ongewijzigd bijstaat. Het lijkt wel of de tijd er heeft stilgestaan. De werkplaats ligt volgestapeld met allerlei voorwerpen; de wanden en deuren volgehangen met gereedschappen, halffabrikaten en wat dies meer zij. Het geheel vormt een uniek archief. Ook al is de ruimte klein, we kunnen er een reis in de tijd maken. Een grote elektrische kolomboormachine representeert onze moderne tijd; de donkere jaren van de Duitse bezetting zijn vertegenwoordigd met een door Van Dijk vervaardigd noodkacheltje. Van nog oudere datum zijn de vele hoefijzers en fraaie handgereedschappen, onder meer voor het beslaan van paarden. Zelfs de oude kolomboormachine die met handkracht moest worden aangedreven is nog aanwezig. Het is zeer te hopen dat dit monument van industriële archeologie voor Diemen bewaard kan blijven. Al was het maar ter ere van al die Diemense smeden die bij het aanbeeld en smidsvuur menige druppel zweet verloren.

Wiard Krook

** De meeste gegevens voor dit artikel werden ontleend aan een tweetal publikaties van P.J. ter Beek in de serie "Fragmenten uit de Historie van Diemen", gepubliceerd in de Diemerpost van 23 oktober en 20 november 1954.*

Na de lagere school gelijk meewerken in de smederij

OUD-SMID ARIE VAN DIJK: "We zijn spartaans opgevoed"

In het huis van Rie en Arie van Dijk is een staaltje smeedwerk en techniek te zien. Langs de trapleuning naar de woonetage op de eerste verdieping loopt een metaalconstructie met kruiskoppelingen, stalen veren en een wiel-tje. Het blijkt een installatie te zijn om van bovenaf de buitendeur open te doen. "Kan dat niet wat eenvoudiger met een touwtje" vraagt de interviewer. "Jazeker," zegt Arie van Dijk, "maar met een touw kan je een deur alleen opentrekken. Met dit systeem kan je de deur van bovenaf ook sluiten. Als je boven een hendel overhaalt, gaat de deur vanzelf weer dicht. Dat hebben we zelf uitgedacht en gemaakt."

"Ik was zeven jaar toen mijn moeder stierf. Mijn vader - Dirk van Dijk - bleef zitten met acht kinderen; stel je dat even voor. Mijn oudste zus kreeg toen de leiding over het huishouden. Zij is ook een beetje een moeder voor me geweest."

Arie van Dijk - thans bijna 78 jaar - praat over zijn jeugd. Veel Diemenaren kennen hem nog als de laatste smid die in de Ouddiemerlaan zijn ambacht uitoefende in het uit 1749 daterende pand met het uithangbord *De Oude Smidse*. Van Dijk woont nog steeds in het naastliggende huis op nr. 21.

"Mijn moeder was de tweede vrouw van mijn vader. Zijn eerste vrouw was ook al jong gestorven. Mijn moeder was nog maar even in de dertig toen zij in 1922 overleed. Aan tbc. Dat was toen een volksziekte die duizenden mensen het leven heeft gekost. Soms was het een langzaam slopend ziekbed, soms was het in korte tijd bekeken; zij spraken dan van vliegende tering. Tegenwoordig zijn er tegen tbc prima geneesmiddelen. Maar toen kwamen de dokters niet verder dan frisse lucht en veel rust voorschrijven. Daar schiet je niet veel mee op als je moeder van acht kinderen bent en armoe troef is. We woonden toen nog niet bij de smederij. Dat kwam omdat mijn vader oorspronkelijk in de Watergraafsmeer woonde en in Duivendrecht werkte. Pas in 1910 werd hij als knecht aangenomen bij de toenmalige smid Frans Dijkman in de Ouddiemerlaan. Mijn ouders verhuisden naar Diemen en gingen wonen in een huisje in de Burgemeester Bickerstraat. Dat is tegenwoordig de Schoolstraat want het gemeentebestuur heeft na verloop van jaren die twee straatnamen verwisseld. "Enfin, we woonden dus in wat nu de Schoolstraat is in een piepklein huisje:

Beneden twee kamertjes met keuken, boven onder het schuine dak ook twee kamertjes. Het gezin bestond na verloop van tijd uit vader, moeder, vijf jongens en drie meisjes. Boven sliepen de vijf jongens in het voorkamertje op stromatras-sen op de vloer en mijn drie zussen hadden het slaapkamertje boven achter. Mijn ouders sliepen in het voorkamertje. De achterkamer beneden was de huiskamer voor het gezin van tien personen. Krap hoor. Die kleine huisjes daar zijn een paar jaar geleden allemaal afgebroken en door betere woningen vervangen. Wat een armoedige tijd was het. We kregen de boterhammen altijd afgepast. Zoveel en

niet meer. Nou ja, ik kreeg wel eens wat extra omdat ik de jongste was. We zijn spartaans opgevoed.

"Denk nou niet dat ik een ongelukkige jeugd heb gehad. Zeker niet. Je wist niet beter en om je heen zaten allemaal mensen - de wagenmaker, de metselaar, de timmerman, de klompenmaker, noem maar op - in hetzelfde schuitje."

Lagere school

"Van m'n lagere schooltijd heb ik weinig te vertellen. We waren bij ons thuis Nederlands hervormd en mijn ouders stuurden me in 1922 naar de openbare lagere school aan de Ouderkerkerlaan. Er zaten

De 'Oude Smidse'. Schilderij van Michael John Hunt (collectie C.G. Kaskens).

De nog jonge Arie van Dijk (met voorhamer) met rechts broer Marinus, vader Dirk en broer Aart. De foto dateert uit circa 1928 (foto collectie A. van Dijk).

ook roomse kinderen op die school want katholieke scholen waren er toen nog niet in Diemen. Die kwamen pas een paar jaar later. Op school ging het er ordelijk en ook wel een beetje streng aan toe. Netjes in de rij lopen. Met twee woorden spreken: 'Ja, meester, nee juffrouw.' Als ik dat tegenwoordig zie. Die schoolkinderen lopen maar door de klas, zeggen 'Hé Jan' tegen de onderwijzer. Vroeger was het niet alles, maar nu mankeert er ook wel wat aan. Ik geloof dat die oude manier van lesgeven helemaal niet zo slecht was. Je hebt er een hoop gemak van als je wat orde, netheid en regelmaat is bijgebracht. "Wat we speelden? De jongens waren voornamelijk aan het voetballen. Je moet weten dat we toen allemaal op klompen liepen, dus het gebeurde nogal eens dat wanneer je een bal een schop gaf je klomp uitvloog. Je moest altijd uitkijken geen klomp tegen je kop te krijgen. Wat ook leuk was: Van een oude kinderwagen de bak afslopen en op het onderstel zelf een karretje bouwen. Daar kon je lekker mee racen. We hadden een oude autopod; die had mijn vader eens gekregen en voor ons gerepareerd. Sloopje-springen werd vaak gedaan."

Godsdienst

"Dat ziet er allemaal lief en landelijk uit. Een soort Dik Trom-tijd. Jongens zijn echter nergens heilige boontjes. Er zijn in Diemen ook verhalen te horen dat katholieke jongens soms voor *roomse paap* werden uitgescholden. En toen de katholieken eindelijk een eigen jongensschool hadden, gingen knullen van de katholieken en de openbare school af en toe lekker vechten met elkaar. Op de ijsbaan gebeurde het dat als een katholieke jongen met een protestants meisje schaats-te er tegen haar werd geroepen: 'Hé, je

rijdt met een ketter.'

"Ja," erkent Arie van Dijk, "de aanhangers van de verschillende godsdiensten leefden zo veel mogelijk gescheiden van elkaar. Niet dat de mensen vervelend tegen elkaar deden, maar een katholiek kocht het liefst bij een katholiek en een protestant zocht ook het eerst een geloofsgenoot op. Er is een keer een pastoor geweest die op een zondag vanaf de kansel de gelovigen maande niet meer bij een bepaalde andersdenkende te kopen. Toen de maandag daarop een katholieke koopman bij een protestantse vrouw aan de deur kwam, zei ze: 'Ik heb niks tegen je, ik zou wel bij je willen kopen, maar als jouw pastoor zegt dat jullie niet bij protestanten mogen kopen, dan koop ik niet meer bij jou.' De meeste mensen in Diemen vonden dat die pastoor te ver ging. Broodroof was uit den boze. Er is geprotesteerd en er is niet meer op die manier gepreekt."

"Wat helemaal niet kon, dat was als een jongen en een meisje van verschillend geloof met elkaar gingen vrijen. Dat vonden de ouders, de dominee en de pastoor verschrikkelijk. Dan kwam er herrie en werd er gezegd: 'Twee geloven op een kussen, daar slaapt de duivel tussen.' Die strenge houding leidde er soms toe dat een meisje en een jongen alleen maar in een heel klein kringetje verkeren konden zoeken. De situatie werd nog moeilijker, als er behalve op het geloof ook op de centjes werd gelet."

"Een enkele keer waren er politieke strubbelingen. In Diemen werden altijd oranje-feesten georganiseerd. Dan hingen de winkeliers raambiljetten met het programma op. In het vlakbij gelegen Betondorp waren ze niet zo voor oranje. Daar woonden veel socialisten en communisten; het werd dan ook het *Rooie Dorp* genoemd."

Tijdens zo'n oranje-feest kwamen een paar lui uit Betondorp naar een winkelier op de Hartveldseweg en zeiden: 'Je moet dat biljet maar weghalen. Jullie kunnen wel voor oranje zijn, maar je klanten wonen dáár.' En dan wezen ze naar Betondorp. Het raambiljet ging er af hoor."

Avondschool

"In 1929 - ik was toen dertien jaar - kwam ik van de lagere school af. Fijn, denk je dan, maar zo leuk was het nu ook weer niet. Ik was nog zo jong en moest gelijk meewerken in de smederij. Mijn vader was toen geen knecht meer maar baas. Hij had de smederij in 1925 van Dijkman overgenomen. Twee broers van mij werkten er al."

"Er werd thuis niet gevraagd of ik misschien iets anders had willen worden dan smid. Ik had belangstelling voor hout en vond timmeren wel mooi. Als ze daar oog voor hadden gehad, was ik in plaats van smid misschien wel een goede timmerman geworden. Wie weet! Maar daar werd niet over gepraat, er was trouwens geen geld om iets anders te gaan doen. Gelijk meewerken. Ik ben ook niet naar een ambachtsschool geweest. Mijn vader kon me het vak wel leren. Ik ben wel vijf jaar naar een avondschool geweest om constructietekenen te leren. Ik had graag meer gewild, maar ik kon niet worden gemist."

De vrouw van Arie van Dijk - Rie Tijhuis - heeft intussen enkele oude leerboeken tevoorschijn gehaald. Zoals het uit 1901 daterende boek *De Hoefsmid* waarin precies met fraai gekleurde uitklapbare platen wordt uitgelegd hoe een paardebeen in elkaar zit. Met name de hoof, waarin immers de nagels voor de hoefijzers moeten worden geslagen. Die theoretische scholing was er dus ook. Paarden beslaan, ijzeren banden om houten wielen leggen, kachels en kachelpijpen schoonmaken en herstellen, en landbouwwerktuigen repareren. Daar waren we het meest mee bezig in de smederij", vertelt Arie van Dijk. "Soms hekken smeden en natuurlijk laswerk. Mijn vader en mijn broer Marinus waren goeie vuursmeden. Zij konden lassen in het vuur. Maar ik was tien jaar jonger dan mijn broer. Tegen de tijd dat ik het zou kunnen leren waren we al overgegaan op elektrisch en autogeen lassen. Toen er speciale lasapparaten op de markt kwamen, verloren we een hoop werk. Garage Oostenrijk, Saan, Dagra en verschillende andere bedrijven lieten eerst bij ons lassen, maar toen ze zelf een lasapparaat hadden gekocht, hadden ze ons natuurlijk niet meer nodig."

"Toen ik als dertienjarig jongetje in de smederij kwam, vond ik dat natuurlijk interessant. Je kreeg een nieuwe kiel en een paar extra klompen. In het begin kon ik niet veel. Ik was trouwens nog te klein en had niet genoeg kracht. Ik mocht aan het vlieg wiel draaien dat een boor aandreef om gaten te boren. Of ze lieten me

met de blaasbalg het vuur aanwakkeren. Bij het pletten van een stuk ijzer moest ik soms meehelpen. Omdat ik klein was, stond ik dan op een stuk balk, anders kwam mijn voorhamer niet in de goeie stand op het aambeeld."

Mannetjesputter

"Mijn vader was een echte mannetjesputter. Afkorten van ijzer op een aambeeld bijvoorbeeld, daar heb je veel spierkracht bij nodig. Dat werd koud gedaan met een beitel die je vasthield met een tang en dan maar slaan met een voorhamer. Wat die man niet allemaal gewerkt en gedaan heeft. En zich heeft afgetobd. Als hij 's avonds thuis kwam, hielp hij mijn oudste zus - vooral in het begin toen mijn moeder pas dood was - nog met koken. En 's zaterdags - dan had hij ook al de hele dag gewerkt - deed hij de gezinswas. Niet even gauw in een wasmachine want die bestond niet, maar in een tobbe met wasbord. Reken maar dat werkkleding vuil wordt in een smederij. Voor het beslaan van paarden moet je ook over aardig wat kracht beschikken. Dat gebeurde bij ons zonder travalje. Een travalje is een noodstal of hoefstal, waarin een paard wordt vastgezet bij het beslaan. De hoef waarop een nieuw ijzer moet komen, ligt vastgebonden op een stang. Goed, dat deden wij bij ons dus niet. Het paard stond gewoon los en wij praatten er eerst wat tegen. 'Moet je altijd doen', zei mijn vader. 'Over de kop aaien en langzaam tastend naar die hoef toe gaan. En maar een beetje praten.' Dan tilde je het onderbeen op, hield dat stevig vast en ging aan het werk. Je moet wel weten wat je doet. Als je het paard laat schrikken of pijn doet, schopt die je in één keer naar de overkant van de straat. Dat is mij ook een paar maal overkomen. Als mijn broers en ik karweitjes uitvoerden, dan moesten we precies op een leetje schrijven wat we gedaan hadden en voor wie. Mijn vader wist dan van wie hij nog geld kreeg. Soms vergaten we iets op te schrijven. Dan zat mijn vader 's avonds naar dat leetje te kijken en zei hij: 'Ik heb vandaag die of die nog in de smederij gezien, wat kwam-ie doen?' Dan kwam uit dat we een klusje niet hadden genoteerd. Ja, die man hield van uit zijn ooghoeken de hele dag in de gaten wie er in en uit liep."

Sport

"Mijn vader betaalde me een rijksdaalder in de week zakgeld. Dat was samen met kost en inwoning mijn hele loon. Armoe hoor. En ik kreeg één vakantiedag per jaar. Een keer kon ik met iemand mee naar de TT-races in Assen. Prachtig natuurlijk. Mijn vader wou het niet, die vond dat ik gewoon op zaterdag moest doorwerken. Ik ben toch mee naar Assen gegaan, dat wou ik niet missen.

"Ik voetbalde vanaf mijn dertiende jaar bij DVAV, de Diemer Voetbal- en Atletiekvereniging; tegenwoordig heet die SV Diemen. Dat kostte vijftien centen in de week. In 1937/38 promoveerde het DVAV-elftal waarin ik zat van de eerste klasse AVB (*Algemene Voetbalbond*) naar de vierde klasse van de KNVB (*Koninklijke Nederlandse Voetbalbond*). Voetballen heb ik altijd graag gedaan, ook wel een beetje wielrennen en als het kon 's winters schaatsen. In de jaren zeventig ben ik verschillende malen wezen skiën in Oostenrijk en Zwitserland. Vanaf 1977/78 tennis ik een paar keer in de week. En we fietsen nog veel. Kort geleden zijn mijn vrouw en ik vier dagen wezen fietsen in de buurt van Lochem; zo'n veertig of vijfenveertig kilometer per dag. Heerlijk. In de winter train ik op een hometrainer. Schaatsen doe ik nog steeds graag. Toen vorig jaar de nieuwe ijsbaan werd geopend in Diemen, zei ik tegen burgemeester De Hon: 'Ik daag u uit: Zullen we even een baantje trekken?' Ik dacht, wat zal zo'n burgemeester helemaal van schaatsen kunnen. Dat zal wel niet veel wezen. Maar die man rijdt als een pijl; zijn vrouw trouwens ook. Die De Hon dat is een sportman hoor, daar had ik me wel in vergist. Maar ik wil wel een keer revan- che nemen.

"Ik ben betrekkelijk laat getrouwd, ik was al 36. Met een dochter van drogist Tijhuis, die zijn zaak pal tegenover de smederij in de Ouddiemerlaan had. Wij huwden in 1951 zodat we dit jaar 42 jaar getrouwd zijn."

"Ja," vult zijn vrouw aan, "we zijn wel pas in 1951 getrouwd, maar hebben zes jaar met elkaar gelopen. We gingen al met elkaar vanaf het eind van de oorlog. Dat het zo lang geduurd heeft, komt ook door de oorlog. We wilden eerst sparen. En dan was er nog een geweldige woningnood. Een hele wijk van Diemen, de zogeheten *Nieuwe Buurt* bij de Diemerka- de, was om strategische redenen door de Duitsers gesloopt. Het huis dat naast de oude smederij staat, was al jaren eerder door mijn vader gekocht", verhaalt Arie van Dijk verder. "De woning was echter

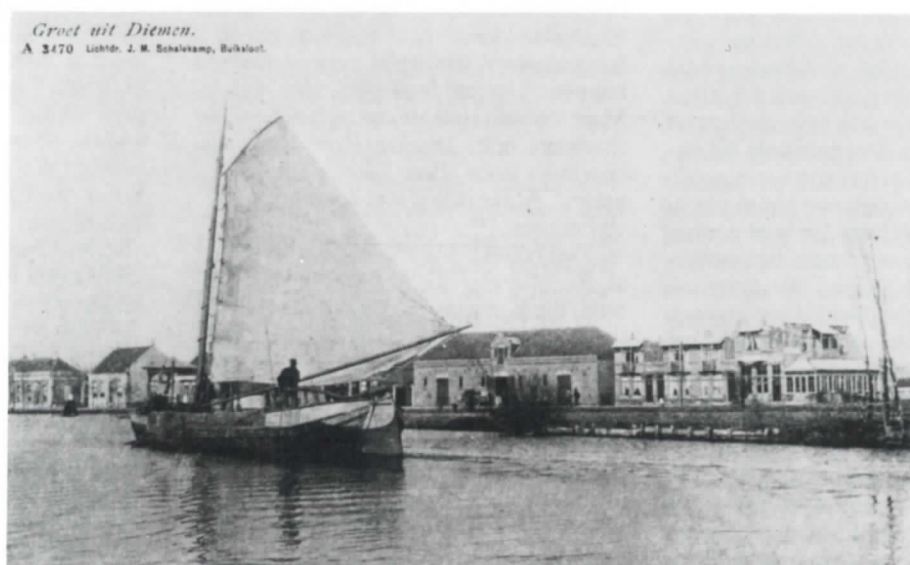
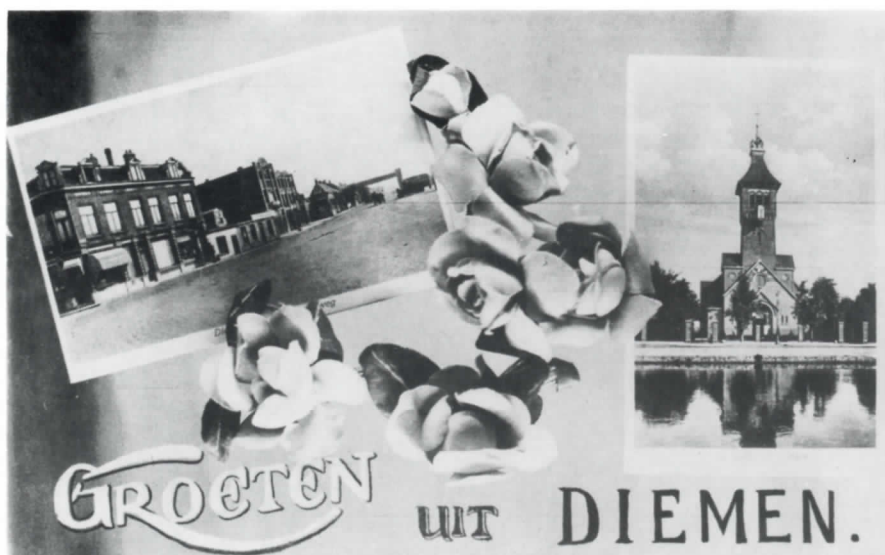
verhuurd, daar konden we dus niet in. Toen die huurster eindelijk vertrok, bleek dat zij de etage stiekem had onderverhuurd aan andere mensen. Dat pikten we niet. We hebben er toen over geklaagd bij burgemeester Dallinga. Die zei: 'Kom maar eens een avondje langs om er over te praten.' Wij zijn toen bij hem op visite geweest en hij gaf ons gelijk. De gemeente heeft een stokje gestoken voor die onderverhuur en pas toen hadden we een huis en konden we trouwen. Mijn vader werkte nog steeds met drie zoons in de smederij. Geleidelijk werd duidelijk dat er lang niet genoeg werk meer was voor zoveel mankracht. Een van mijn broers vertrok al gauw. In 1954 hield mijn vader er mee op en namen mijn broer Marinus en ik de smederij van hem over. Nadat Marinus op 60-jarige leeftijd aan een ernstige ziekte overleed, was ik met een zoon van Marinus - Gerrit - nog de enige smid in de Ouddiemerlaan. Niet de laatste smid in Diemen, want je had nog de smederij van Fakkeldij en die van de gebroeders Smits, die ook fietsenreparateurs waren. Ik heb nog jaren met Gerrit gewerkt, maar die jongen overleed al op 32-jarige leeftijd. Het werk werd intussen alleen maar minder en minder. Van de opkomst van lasapparatuur heb ik al verteld. Zelfs enkele boeren hadden eigen lasapparaten. Wat kachels betreft, konden we niet op tegen de grote winkels. De enorme opkomst van doe-het-zelf-zaken maakte dat steeds meer mensen geen smid meer nodig hadden.

"Toen ik 60 jaar was, kreeg ik een zware hernia en heb vier weken in het ziekenhuis gelegen. Toen heb ik maar meteen besloten om er helemaal mee te stoppen. Er zat geen brood meer in die zaak. Onze zoon heeft er nog een tijd serieus over gedacht om het bedrijf voort te zetten, maar ik heb het uit zijn hoofd gepraat. Ik ben blij dat hij wat anders is geworden. Hij heeft nu een goede baan in Almere. Gelukkig geen smid; dat was nooit meer wat geworden."

Wim de Valk

Het omleggen van een wielband door Arie van Dijk, zijn broer Gerrit, Dirk van der Velde (van links naar rechts). Arie's zuster Wil kijkt toe (foto A. van Dijk).

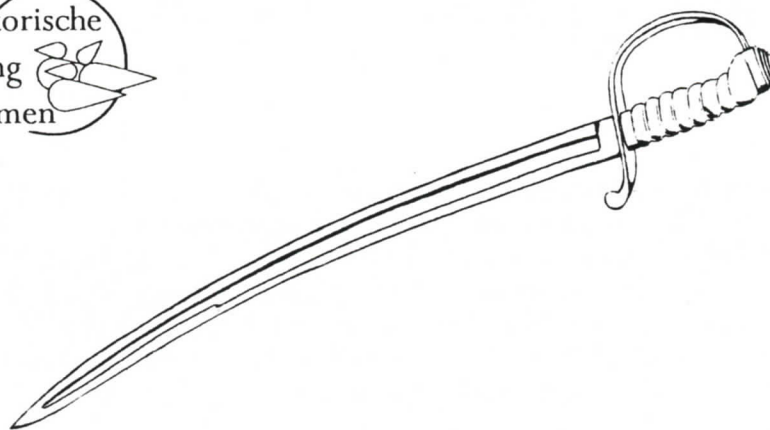
De Muiderstraatweg begin 1900, gezien vanaf de 'Sniep'.

Het centrum van Diemerbrug anno 1912: De kruising Hartveldseweg/Ouddiemerlaan, gezien vanuit het zuiden.

AANWINSTEN

Historische
Kring
Diemen

een infanterist. Hoe en waarom het wapen in de Diemer polder terecht is gekomen zal wel nooit aan het licht komen. Inmiddels is de sabel tegen verdere roestvorming behandeld en opgenomen in de historische collectie van de HKD.

W.K.

<i>Afmetingen</i>	
<i>lengte angel:</i>	15,5 cm
<i>lengte kling:</i>	51,5 cm
<i>totaal lengte:</i>	67 cm
<i>breedte kling:</i>	3,5 cm
<i>dikte rug:</i>	8 cm
<i>buigingspeil:</i>	1,65 cm

Al weer enige tijd geleden deed de heer H.J.F. Ubels een bijzondere vondst in het noordelijke deel van de Diemer Polder. Nog voordat de weilanden met zand werden opgehoogd voor de nieuwbouw van Diemen-Noord vond hij tijdens een wandeling de kling van een sabel. Het zwaar gecorrodeerde ijzeren voorwerp werd, nadat hij het enige jaren in zijn garage had bewaard, door de heer Ubels aan de HKD geschonken.

Na een eerste onderzoek werd verondersteld dat de kling met aangesmede angel uit de 16e eeuw dateerde. Zelfs een oudere datering werd niet onmogelijk geacht daar steek- en slagwapens uit die tijd technologische overeenkomsten hebben. Deskundige hulp werd gezocht en verleend door de heer J.P. Puype van het Koninklijk Nederlands Leger- en Wapenmuseum "Generaal Hofer" te Delft. Hij stelde vast dat het hier een korte infanterie sabel betreft, daterend uit de tweede helft van de 18e eeuw. Sabels van dit type werden door het Nederlandse leger vanaf circa 1700 in gebruik genomen. Door de zware corrosie van het oppervlak van de kling was het niet mogelijk om aan de hand van ingeslagen merktekens vast te stellen waar de sabel werd vervaardigd.

De sabel heeft ooit deel uitgemaakt van de persoonlijke standaard uitrusting van

Boekbespreking

Het Rooms Kerkhuys te Diemen

Elke Diemenaar kent onderhand wel dat witte gebouwtje aan de Hartveldseweg, dat in 1990 uitbrandde. Je kunt je afvragen waarom dit uiterlijk niet zo opvallend bouwwerk in 1992 tot historisch monument werd verklaard. Tot je de geschiedenis gaat lezen en dat kan nu.

"Het Rooms Kerkhuys te Diemen" is een 135 bladzijde tellend boek, dat praktisch alles bevat wat er over de voormalige huiskerk *De Hoop* te weten valt. Je leest dit uitstekende werk als een roman. De tien schrijvers hebben zich veel moeite gegeven om alle wetenswaardigheden over dit kerkhuys te vergaren. Bovendien publiceren ze ook veel gegevens over de verhoudingen tussen de godsdienstige stromingen in vroeger eeuwen in Amsterdam en omgeving.

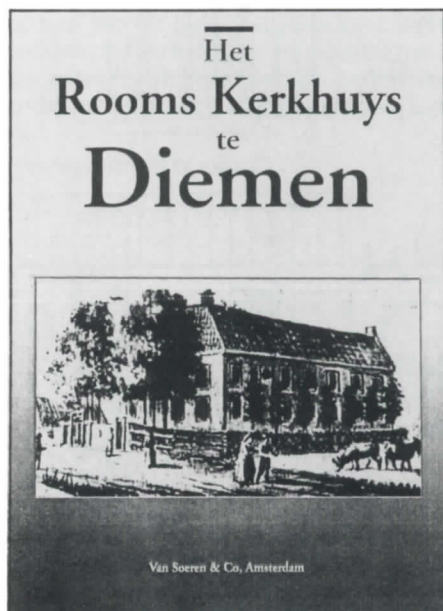
Architectonisch was vooral het Louise Seize interieur van de huiskerk interessant. Je kunt wel zeggen dat een brok cultureel erfgoed bij die rampzalige brand verloren ging. Terecht heeft onder meer de *Historische Kring Diemen* zich ingezet voor de restauratie van dit belangwekkende gebouw, dat niet onder de slopershamer mag verdwijnen... Er is hoop voor *De Hoop*,

maar herstel kost veel geld en geld is schaars. Alle strubbelingen over subsidie daarvan komen ook in het boek ter sprake. Het blijkt dat vóór november 1994 de restauratie klaar moet zijn, zo vindt de verzekeringsmaatschappij. Dat is kort dag en er moet nog heel wat geld komen.

De bedrijven die de uitgave van het boek steunden verdienen alle lof. Zonder dit gedegen werk zou *De Hoop* een enigszins blanco pagina in de geschiedenis zijn gebleven. Elke rechtgeaarde Diemenaar, maar ook geïnteresseerden buiten Diemen zouden zich dit boek moeten aanschaffen. De schrijvers, fotografen, drukker en uitgever Van Soeren & Co., in samenwerking met De Bataafse Leeuw, hebben dit fraaie stuk werk geleverd. Burgemeester B. de Hon schreef een voorwoord, waarin het belang van *De Hoop* nog eens wordt onderstreept.

"Het Rooms Kerkhuys te Diemen", onder redactie van J. Haag en J.P.P. Hinssen, met bijdragen van J. Haag, J.P.P. Hinssen, A.P.J.H. van den Hout, L.J. van Mens, E. Schmitz en E.S. Smeets, kost f 22,50 en is verkrijgbaar bij boekhandel Vanderhoef BV te Diemen. (ISBN 90 6881 028 6).

Hans Krook

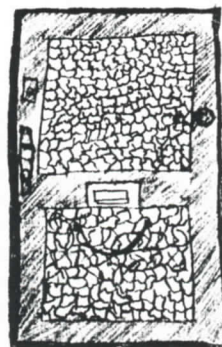

Naar aanleiding van de oproep in het vorige blad je voordeur te tekenen hebben weer heel wat kinderen een werkstukje ingeleverd. Groep 7 van de *Petrusschool* stuurde maar liefst 23 tekeningen op. Ze zijn van: Ailing, Andrea, Annemiek, Charlene, Corien, Daphne, Ewout, Frank, Irene, Jamila, Jeroen, Jolanda, Laura, Marco, Martijn, Nancy, Priscilla, Rachid, Rosaline, Stephan, Steven, Tessa en Willem. Ook kregen we een mooie tekening van onze vaste inzender Nienke (ze zit in groep 7 van de *Venser* in Diemen-zuid).

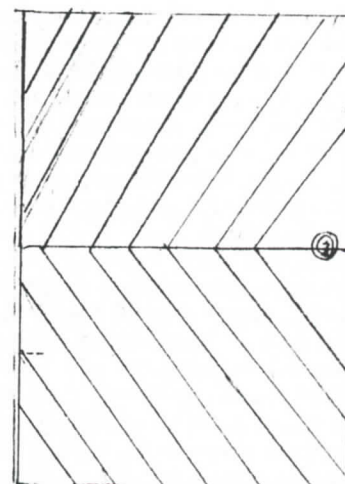
Het merendeel van de deuren (16 stuks) zijn van hout gemaakt, 3 van hout en glas, 1 van hout en ijzer, 1 van hout en kunststof en 2 helemaal van kunststof. De ouderdom van de deuren en de huizen waarin ze zitten loopt sterk uiteen. De nieuwste deur is 1 jaar oud (in een huis van 8 jaar oud) en de oudste 39 jaar van een huis van dezelfde ouderdom. Het oudste huis is maar liefst 120 jaar oud (Overdiemerweg) met een slechts 10 jaar

oude deur. De deuren zijn er in allerlei kleuren en sommige hebben een "piepgaatje". Aan de gevel van Nienke's huis hangt een zogenaamde "spreeuwepot". Dit is een soort nestkastje van aardewerk, zoals vroeger wel meer op huizen te zien was. Helaas is er op deze pagina geen ruimte genoeg alle tekeningen af te beelden. De mooiste hebben we uitgekozen. Allemaal zeer bedankt.

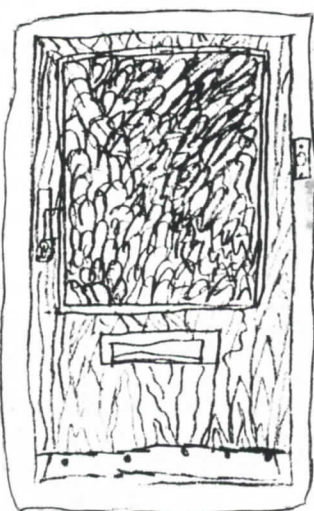
Hilda Kernell

Jolanda (Ringkade)

Annemiek (Bastingstraat)

Irene (Buitenlust)

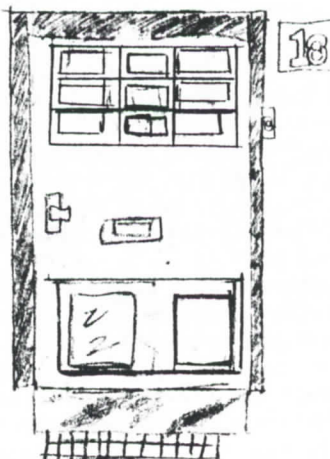
Rosaline (A. Briandstraat)

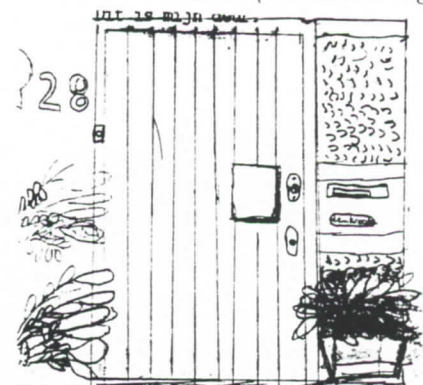
Corien (Overdiemerweg)

Nienke (Pijlkruid)

Marco (Burgemeester de Kievietstraat)

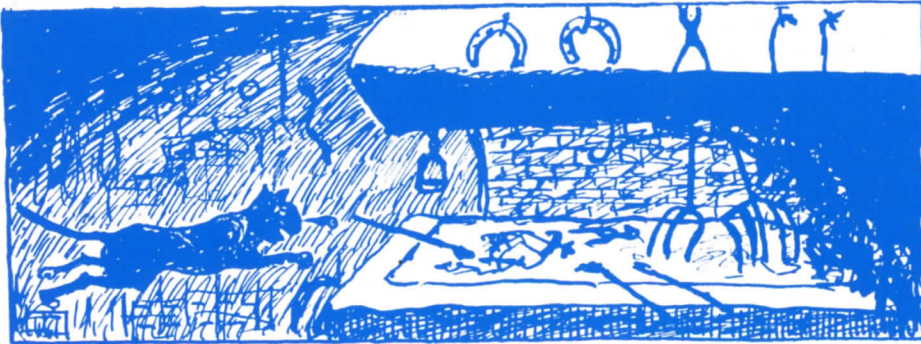
Daphne (Prins Mauritsstraat)

UIT HET LEVEN VAN KATIE

De Smidse en de Tijd

door Hilda Kernell

Katie's hart gaat sneller kloppen als zij door een gat in de muur de smidse binnenkruipt. Zoontje Karel volgt haar. Hij mag voor het eerste mee naar dé plek in Diemen waar de tijd heeft stil gestaan. Hier lijkt niets meer aangeraakt sinds de smid in 1975 ophield met werken. "Waarom hield hij op?" vraagt Karel. "Tja," zegt Katie "ik denk dat er minder werk was voor de smid. De boeren kregen tractoren en dus waren er minder paarden nodig die beslagen moesten worden. Er kwam ook steeds minder werk met kolenkachels die de smid vroeger altijd repareerde en schoonmaakte."

Binnen is het donker want de luiken zijn voor de ramen. Maar katten zien best in het half duister. Karel. Kijkt verbaasd: De plek is propvol met spullen, aan alle muren hangen vreemde voorwerpen. Katie wijst de plek aan waar vroeger het smidsvuur brandde en de blaasbalg waarmee extra lucht in de oven werd geblazen zodat het vuur heter werd. Karel. Kijkt al niet meer naar zijn moeder. Onverwacht springt hij midden in de oven. "Pas toch op" roept Katie "er ligt nog overal roet!"

Katie had intussen een oud hoefijzer opgepakt. "Zou het pijn doen als zoiets onder je poot gedaan wordt?" vraagt Karel.

"Zoiets als naar de tandarts gaan, denk ik" zegt Katie. "Het hoefijzer wordt aan de hoof van het paard vastgespijkerd. Kijk eens wat ik hier heb: Een winterhoefijzer. Er zitten spijkertjes aan de onderkant zodat het paard niet uitglijdt als het glad is."

"Wat heeft de smid vroeger nog meer gemaakt?" vraagt Karel. Hij en Katie ontdekken nog allerlei andere voorwerpen. Opeens zegt Karel "maar de tijd staat hier helemaal niet stil. Kijk eens wat de tijd doet: Alles is roestig en het stof dwarrelt maar neer en bedekt alles." Katie zegt "tja, daar heb je gelijk in, daar had ik niet aan gedacht." Door die geachte is het plezier er een beetje vanaf. Ze kruipen weer snel naar buiten om van de zon te gaan genieten. Karel. Laat een spoor van zwarte pootafdrukken achter op de stoep.

(Van een verslaggeefster)
DIEMEN - Burgemeester B. de Hon van Diemen en pater A. C. M. Wilmering krijgen dinsdag 15 juni het door zes man samengestelde boekje *Het Rooms kerkhuys te Diemen aangeboden: de geschiedenis van de voormalige schuilkerk 'De Hoop'* aan de Hartveldseweg.

"Het bijzondere van De Hoop is dat het pand in 1786 echt als schuilkerk is gebouwd," meent Jaap Haag, voorzitter van de Historische Kring Diemen (HKD).

Na de Tachtigjarige Oorlog was het in het protestantse Holland regel dat

'De Hoop' te koop

DIEMEN - Sinds kort ligt bij onder meer boekhandel Van derhoef BV in Diemen het boek *'Het Rooms Kerkhuys te Diemen'* te koop. Het gebouw is in de gemeente beter bekend als 'De Hoop.'

'Het Rooms Kerkhuys te Diemen' is een 135 bladzijden tellend boek waarin maar liefst tien auteurs de voormalige schuilkerk onder de loep nemen. Niet alleen komen hiermee alle aspecten van de kerk zelf aan bod, ook komt de lezer veel te weten over de verhoudingen tussen de godsdienstige stromingen zoals deze zich voor deden in vroeger eeuwen.

Vanuit cultuurhistorisch oogpunt was de brand in '90 dan een ook ramp. Nu is men, onder aanvoering van onder meer de Historische Kring Diemen, druk bezig met de restauratie. Maar het herstel kost veel geld en geld is een schaaft goed. Ook hier wordt in het boek melding van gemaakt.

'Het Rooms Kerkhuys te Diemen' is tot stand gekomen door de redactie van J.P.P. en J. Haag en kost 22,-.

Gebouw De Hoop was schuilkerk

uit als een gewoon huis. De toegang tot de kerk werd gevormd door dubbele deuren aan de achterzijde. Het middenpad was zo smal was dat bij bruiloften de bruid en de bruidegom achter elkaar aan moesten lopen naar het altaar.

Tot 1910 heeft De Hoop gefunctioneerd als kerk. Pas toen werd er naast de echte kerk gebouwd - verwoest, aangezien het dorp een grote hollieke gemeenschap heeft. Het de gebouw bood daarna onderdak

aan verschillende roomse verenigingen en stond vanaf toen bekend als 'het verenigingsgebouw'.

In 1942 werd De Hoop aangewezen als inleverplaats voor alle radio's en radio-onderdelen die door de Duitsers werden gevorderd. In 1945 werden hier de veldspakketten verdeeld onder de vluchtelingen inwoners van Diemen.

Nu is De Hoop een van de mooiste gebouwen in Diemen. Het meer dat

het een fraai achttiende-eeuws gebouw was. Nadat wij van de HKD De Hoop onder de aandacht hebben gebracht van Monumentenzorg, is het als monument erkend," zo vervolgt Haag zijn verhaal.

In november 1990 is het gebouw voor een groot deel afgebrand. De HKD heeft het initiatief genomen tot een restauratie.

Haag: "De Hoop is een monument van de geloofs-standvastigheid en de verdraagzaamheid van Nederland. Daarom is het zo belangrijk dat het gebouw bewaard blijft."

Of de restauratie er komt, hangt af van de financiering. De kosten bedragen ongeveer één miljoen gulden, die verzekering keert 300.000 gulden uit.

Het Rooms kerkhuys, Van Soeren en Co., f 22,50.

Het PAROOL

Diemer Courant

Boek vertelt de geschiedenis van monument De Hoop

Tentoonstelling stoomtram

DIEMEN - De Historische Kring Diemen verzorgt tot het einde van deze maand in het gemeentehuis een tentoonstelling over de Gooise stoomtram.

De Gooise stoomtram, minder vleiend in de volksmond de Gooise Moordenaar genoemd, reed tot de jaren '40 tussen Amsterdam en 't Gooi. Het beginpunt van de tram was het voormalige Weesperpoortstation op het Rhijnspoorplein. De tram reed via Diemen (Hartveldseweg en Muiderstraatweg) via Muideren en Muiderberg verder 't Gooi in.

De tentoonstelling bestaat onder andere uit een serie fraaie foto's van de tram. Een aantal foto's toont een tram die door Diemen rijdt. De tentoonstelling op de begane grond van het gemeentehuis is op werkdagen van half negen tot half vijf te bezichtigen.

'Diemen op wielen' in hal van zwembad

DIEMEN - De tentoonstelling 'Diemen op wielen', waarin de Gooise stoomtram ruim aan bod komt, is vanaf vrijdag 1 oktober te bezichtigen in de hal van het sportcentrum Wethouder F. B. Duran. De tentoonstelling duurt vier weken. 'Diemen op wielen' is samengesteld door de Historische Kring Diemen. De tentoonstelling werd tot voor kort in het gemeentehuis gehouden.

DEZE WEEK

De Hoop

Dinsdagavond werden de eerste exemplaren van het boek over de voormalige schuilkerk De Hoop aan de Hartveldseweg uitgereikt. In het boek wordt de historie van het monument gedetailleerd beschreven. Het ligt in de bedoeling dat De Hoop daardoor vlammen werd verwoest, wordt geresaneerd.

HET GEBOUW

De Hoop is een van de mooiste gebouwen in Diemen. Het meer dat

Restaureren

De Hoop is een van de mooiste gebouwen in Diemen. Het meer dat

Verenigingsgebouw

De Hoop is een van de mooiste gebouwen in Diemen. Het meer dat